

Zvezdana Jembrih, Ana Božičević

Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije u svjetlu suradnje s Odsjekom za restauriranje i konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu

Zvezdana Jembrih
Ana Božičević
Akademija likovnih umjetnosti
HR - 10 000 Zagreb, Ilica 85

UDK: 069:262.3(497.5Zagreb)
7.025.3/.4(497.5Zagreb):069
Pregledni rad/Subject Review
Primljen/Received: 9. 2. 2012.

Ključne riječi: Dijecezanski muzej, istražni i konzervatorsko-restauratorski radovi, polikromirana drvena skulptura, Akademija likovnih umjetnosti u Zagrebu, Odsjek za restauriranje i konzerviranje umjetnina

Key words: Diocesan museum, research and conservation-restoration works, polychrome wooden sculpture, the Academy of Fine Arts Zagreb, Department for Restoration-Conservation of works of art.

Nastanak ovoga teksta potaknut je višegodišnjom suradnjom Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu s Uredom za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije, u čijoj je nadležnosti Dijecezanski muzej.

Činjenica jest da Dijecezanski muzej u Zagrebu kao otvorena ustanova već dulje vrijeme ne postoji. U njegovu se fundusu nalazi mnoštvo vrijednih sakralnih umjetnina, nedostupnih javnosti. Veliki dio toga fundusa čine drvene polikromirane skulpture, koje su nekada pripadale inventarima crkvi s područja Zagrebačke (nad)biskupije. Zbog raznih razloga i nepovoljnih uvjeta većina ih je danas u ugroženom stanju, neodgovarajuće su pohranjene, neistražene i nevalorizirane.

U prvome dijelu ovoga rada daje se pregled povijesti Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije. Unutar toga pregleda obrađuju se i tri zasebne cjeline:

- dosadašnja suradnja restauratorskih institucija s Dijecezanskim muzejom
- osvrt na velike izložbe sakralne tematike na kojima su se izlagale umjetnine iz fundusa muzeja
- situacija u muzeju od kraja 90-ih do danas.

Drugi dio rada prezentira suradnju Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu s Uredom za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije, u sklopu koje

je do sada istraženo, konzervirano i/ili restaurirano dvadeset i pet drvenih polikromiranih skulptura, te desetak štafelajnih slika iz fundusa Dijecezanskog muzeja.

U nastavku se iznose tijek i rezultati istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova na pet odabranih skulptura.

Ovim se tekstom ujedno upozorava na loše stanje većine umjetnina koje se nalaze u fundusu, te se potiče pronalaženje mogućnosti cjelovitog stručnog interdisciplinarnog i sustavnog istraživanja i valoriziranja zbirke, kao i odgovarajuće prezentacije i otvaranja ovoga „blaga“ našoj javnosti.

UVOD

U mnogim europskim gradovima dijecezanske muzeje¹ možemo posjetiti. Možemo li danas u Zagrebu, koji je od 1094. god. biskupijski, a od 2013. god. i formalno europski, posjetiti Dijecezanski muzej? Ne možemo!

Povijest zagrebačkoga Dijecezanskog muzeja od njegova osnutka 1939. god. do njegova zatvaranja, tj. službene prenamjene zgrade u kojoj se bio nalazio do 1971. god.², te nadalje, sve do današnjih dana, pokazuje zapravo silaznu putanju te ustanove.

Višekratna seljenja, premještanja i smještanja umjetnina na razne lokacije, sporadično „izvlačenje“ izabranih predmeta za prigodne izložbe, djelomični, nasumični i katkada nestručni restauratorski zahvati, nepostojanje odgovarajućega izložbenog i prostora za trajnu pohranu, nepostojanje

.....
1 „Dijeceza“ je pojam koji dolazi od grčke riječi *dioikesis* – gospodarstvo, kućanstvo, upravljanje, a označuje i administrativnu jedinicu u Rimskom Carstvu, te slijedom povijesti crkvenu jedinicu, biskupiju ili eparhiju (usp. Klaić, B., 1983.: Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb, 297.).

„Muzej“ je također porijeklom grčka riječ, a prema definiciji ICOM-a javna je ustanova naglašeno otvorenog i komunicirajućeg karaktera (usp. Izvod iz Statuta ICOMA, Beč, 2007.).

2 Tzv. Znikina kurija, Kaptol 28, Zagreb

1 Zgrada Dijecezanskog muzeja, Kaptol 28, tzv. Znikina kurija, 1942. god. (preuzeto iz: dr. K. Dočkal, *Crkvena kulturna dobra*, Analecta 4, 2006.)

Building of the Diocesan museum, Kaptol 28, the so-called Znikina house, 1942 (taken from: K. Dočkal, PhD, *Cultural goods of the Church*, Analecta 4, 2006)

stalno uposlenih stručnih djelatnika – sve je to pridonijelo propadanju već ionako ugroženih umjetnina.

One su u najboljoj nakani bile premještene iz svojih prvotnih ambijenata i zatim skupljene na mjesto gdje bi mogle ponovno zaživjeti,³ a zapravo je veći dio njih sve to vrijeme bio prepušten nebrizi i degradaciji.

Premda je postojalo zanimanje i zalaganje institucija i stručnjaka koji su tijekom sedamdesetak godina postojanja te ustanove nastojali uspostaviti slijed stručne skrbi nad tim „rudnikom sakralnih umjetnina”, pri našem prvom posjetu depoima Dijecezanskog muzeja ostali smo iznenađeni zatečenim stanjem.

Uspostavljanjem suradnje s Uredom za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije, koja je pokrenuta nedugo nakon tog posjeta, studenti i nastavnici Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina imaju priliku aktivno utjecati na promjenu toga stanja.

PREGLED POVIJESTI DIJECEZANSKOG MUZEJA ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

Željati je, da se u naših višjih učilištih u obće, a napose u umjetničkih školah uči poviest crkvene umjetnosti (...) – zapisao je dr. Ivan Bojničić, tajnik Društva umjetnosti u Glasniku Društva za umjetnost i umjetni obrt još 1885. god.⁴

Istom tom prigodom on ističe potrebu za znanjem crkvene umjetnosti i potrebu poduke o njoj, te nužnost uzdržavanja i popravaka crkvenih umjetničkih spomenika, a naposljetku i njihova čuvanja u „Kršćanskom muzeju”.

3 Kožul, S. (1998): Dijecezanski muzej u Zagrebu, *Tkalčić 2*, Zagreb, 229.: *Statut Dijecezanskog muzeja nadbiskupije zagrebačke*, Zagreb, 1940.: „I. Svrha: Dijecezanski muzej nadbiskupije zagrebačke imade svrhu, da po crkvama i kapelama, kao i crkvenim institucijama Nadbiskupije zagrebačke sakupi predmete umjetničke i historijske vrijednosti, koji ne služe više liturgijskoj uporabi i koji su bilo radi starosti bilo radi smještaja u pogibelji da propadnu, pa da ih muzejski uređene učini pristupačnima široj javnosti.”

4 Kožul, S., nav.dj.: 211.

2 Postav u jednoj od prostorija Dijecezanskog muzeja u Znikinoj kuriji, 1942. god. (preuzeto iz: dr. K. Dočkal, *Crkvena kulturna dobra*, Analecta 4, 2006. god.)

Exhibition in one of the rooms of the Diocesan Museum in Znikina house, 1942 (taken from: K. Dočkal, PhD, *Cultural goods of the Church*, Analecta 4, 2006)

Danas, 128 godina nakon izricanja te plemenite nakane, možemo ustvrditi da „Kršćanski muzej” u nas ne postoji.

Međutim, u prvoj polovici 20. st. poticaj za čuvanje crkvenih umjetnina dolazi od samoga vrha Katoličke crkve, od Svete Stolice, Okružnicom Pape Pia XI, 1925. god. svim biskupima svijeta⁵. Na razini Hrvatske već te iste godine raspravlja se na Prvoj sinodi Zagrebačke nadbiskupije o problematici čuvanja i promicanja crkvene umjetnosti. Očito je tadašnje stanje u praksi nalagalo donošenje snažnijih odredaba o očuvanju sakralnih predmeta. U to su doba već mnoge crkve bile ostale bez svojega vrijednog inventara zbog neznanja, nebrige, siromaštva, a i zbog preuređivanja crkvenih interijera u duhu historicizma (jer su neznanje i pomodarstvo tada, kao i prije, a i poslije, išli ruku pod ruku). Običaj spaljivanja kipova u seoskim zajednicama, osobito na Veliku subotu, bila je još jedna drastična metoda koju je valjalo dokinuti.⁶

Deset godina nakon Prve sinode Zagrebačke nadbiskupije nadbiskup Alojzije Stepinac osniva Povjerenstvo za crkvenu umjetnost, a tri godine poslije, 1939. on i formalno osniva Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije. Imenovanjem kanonika dr. Kamila Dočkala organizatorom muzeja nadbiskup Stepinac postavlja temelje stručnom vođenju novoosnovane muzejske ustanove.

5 Kožul, S. nav.dj.: 212: Okružnica Državnog tajništva Svete Stolice od 1. rujna 1924. br. 34315, upućena svim stolnim biskupima u Italiji Pismom državnog tajnika Svete Stolice, kardinala Gasperrija od 1. prosinca 1925. Ta je okružnica po želji pape Pija XI. poslana svim katoličkim biskupima svijeta.

6 Kožul, S., nav. dj.: 212.

Odmah se pronalazi i odgovarajući prostor za muzej – kanonički dvor na Kaptolu br. 28, tzv. Znikina kurija.⁷ Ta barokna građevina L-tlocrta, koju je oko 1689. god. dao sagraditi kanonik Ivan Znika, a u idućim je vremenima nastanjuju brojni značajni kaptolski kanonici, obnavljana je više puta (1844., 1903.) i služila je različitim svrhama. Od 1906. do 1916. god. bila je u njoj smještena Metropolitan-ska knjižnica, a potom je od 1929. god. davana u zakup,⁸ što je nadbiskupiji, dakako, donosilo prihode.

Međutim, odlukom nadbiskupa Stepinca kurija se odmah počinje namjenski preuređivati i te se iste, 1939. god. stavlja u funkciju⁹ (sl. 1, 2).

Dr. Kamilo Dočkal, prvi i sve do svoje smrti 1963. god., dugogodišnji ravnatelj muzeja¹⁰, predavač crkvene povijesti, glazbenik i veliki erudit, istoga se časa prihvaća odgovornog zadatka prikupljanja umjetnina na području zagrebačke dijeceze. S današnjega stajališta možemo raspravljati o opravdanosti, stručnosti, dometima i posljedicama njegova posla, međutim, stanje u Hrvatskoj 1939. god. nije obećavalo opstanak sakralnih umjetnina, ni odgovarajuću skrb za njih, napose u zabitnim i siromašnim župama biskupije. Dočkalov princip skupljanja bio je *ne ono što nam se sviđa, nego ono što nam se daje (...), što je odloženo i odbačeno*.¹¹

Mnoge su umjetnine na taj način zapravo bile i prepoznate i spašene.

Istodobno dr. Kamilo Dočkal počinje vođenje opsežnog Inventara¹², danas sabranoga u 5 velikih svezaka. Rukom pisane tzv. Dočkalove knjige, s koliko je god bilo moguće opširnim podacima i stručnim opisima, danas su temeljni i glavni izvor podataka o 2 299 umjetnina koje je on, zajedno sa svojim povjerenikom, Stankom Senečićem tada bio prikupio na terenu.¹³

Za ono doba primjereno i primjerno dokumentiranje danas umnogome pomaže pri radu svima koji se bave tom problematikom.¹⁴ Istodobno dr. Dočkal opisuje rad na prikupljanju umjetnina u nizu članaka koje objavljuje u „Katoličkom listu“ od 1940. do 1944. god.

7 Križić Roban, S. (1993): Tipologija arhitekture kanoničkih kurija zagrebačkog Kaptola u 17. i 18. stoljeću, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, Zagreb, 150.

8 Kožul, S. nav. dj.: 214.

9 Dočkal, K. (1940): Naš Dijecezanski muzej, *Katolički list*, br. 29, Zagreb, 341-342: „Troškovi preuredbe stajali su 78.000 ondašnjih dinara. Tako je muzej dobio u prvom katu tri veće dvorane i tri manje sobe kao izložbeni prostor, te jednu prostoriju za radionicu.“

10 *Likovna enciklopedija Jugoslavije 1* (1984), Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 324.

11 Kožul, S. nav. dj.: 214.

12 U daljnjem tekstu Glavni inventar

13 Kožul, S., nav. dj.: 215.

14 Macan, V. (2006): Dijecezanski muzej Zagrebačke nadbiskupije, *Crkvena kulturna dobra*, Analecta 4, Zagreb, 19:

Dr. kamilo Dočkal ujedno je i fotografirao umjetnine Dijecezanskog muzeja. Fotografije se danas nalaze pohranjene u Nadbiskupijskom (NAZ) i Kaptolskom arhivu (KAZ) Zagrebačke nadbiskupije. Ove fotografije su u fazi prijenosa u digitalni oblik (...).

3 Današnji izgled Znikine kurije, Kaptol 28 – obnova u tijeku; nakon požara 2007. god. (foto: A. Božičević)

The current appearance of the Znikina house, Kaptol 28 - renovation under way; after the fire of 2007 (photo: A. Božičević)

Vlasništvo nad umjetninama određuje Statut Diecezanskog muzeja nadbiskupije zagrebačke, potpisan 1940. god., koji je pravovaljan i danas.¹⁵

Dijecezanski muzej svečano je otvoren za javnost 8. studenoga 1942. i, kao otvorena ustanova, aktivno je djelovao, nakon smrti dr. Dočkala, pod vodstvom kustosa Milutina Juranića sve do 70-ih godina 20. stoljeća. Premda je 1965. god. ravnateljem muzeja imenovan tadašnji biskup mons. Franjo Kuharić¹⁶, u to su vrijeme, čini se, socijalna pitanja prevagnula nad pitanjima umjetničke baštine.

Presudne 1971. god. u Znikinu kuriju silom loših socijalnih prilika useljavaju se umirovljeni svećenici, a umjetnine iseljavaju.¹⁷

Izlošci se premještaju na različita, često neprimjerena mjesta i ne zbrinjavaju se na odgovarajući način, a Milutin Juranić predaje ostavku na mjesto ravnatelja.

Iseljenjem Dijecezanskog muzeja iz dvora na Kaptolu 28 ne prestaje njegov redoviti život i djelovanje – napisao je njegov ravnatelj dr. Stjepan Kožul 1998. god.¹⁸

Tada vjerojatno nitko nije bio svjestan koliko će dalekosežna biti ova posljedica iseljenja – napisala je tajnica Ureda za crkvena dobra mr. Valerija Macan 2006. god.¹⁹ (sl. 3).

15 Kožul, S. (1998): Dijecezanski muzej u Zagrebu, Tkalcić 2, Zagreb, 232:

Statut Diecezanskog muzeja nadbiskupije zagrebačke, Zagreb, 1940.:

„V. 2.: Predmeti poslani muzeju na pohranu ostaju vlasništvo odnosno crkve, kapele ili crkvene ustanove, što se imade evidentirati u muzejskom inventaru, kartotekama, a i u inventarima crkve, kapele ili crkvene ustanove.“

3. Predmeti dani muzeju kao poklon, postaju vlasništvo muzeja.

4. Predmeti, dani muzeju na pohranu, smiju se vratiti samo po odobrenju Ordinarija i uz nakandu restauracijskih troškova. Razlog vraćanja bit će, ako odnosna crkva ili kapela strada uslijed krađe ili požara pa su joj pohranjene stvari od prijekne potrebe.“

16 Kožul, S., nav. dj.: 216.

17 Kožul, S., nav. dj.: 217.: „potreba životnog prostora bila je snažnija od želje za djelotvornom nazočnošću u kulturnom životu naroda i grada“.

18 Kožul, S., nav. dj.: 225.

19 Macan, V., nav. dj.: 17.

4 Stanje na tavanu Nadbiskupske palače na Kaptolu 2010. god.
(foto: A. Aranicki)

Condition in the attic of the Archbishop's palace on Kaptol 2010
(photo: A. Aranicki)

OSVRT NA DOSADAŠNJU SURADNJU RESTAURATORSKIH INSTITUCIJA S DIJECEZANSKIM MUZEJOM U ZAGREBU

O tome razdoblju Mario Braun, današnji ravnatelj Hrvatskoga restauratorskog zavoda u Zagrebu, iznio je niz korisnih podataka.²⁰

Tadašnja središnja institucija za restauriranje umjetnina, Restauratorski zavod Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) od svojega je osnutka 1948. god.²¹ vodio brigu i restaurirao brojne umjetnine iz Dijecezanskog muzeja.

Do 1971. god. u njegovim je radionicama restaurirano 70 slika i kipova iz fundusa Dijecezanskog muzeja. Od 1980. god. Restauratorski zavod JAZU djeluje kao samostalna organizacija, te mijenja naziv u Zavod za restauriranje umjetnina (ZZRU), a spajanjem s Restauratorskim zavodom Hrvatske (RZH) 1997. god. nastaje središnja restauratorska ustanova na razini Hrvatske - Hrvatski

20 Kao aktivni sudionik događanja vezanih za život Dijecezanskog muzeja od 80-ih god. dalje, za potrebe pisanja ovoga članka prof. Braun je tijekom 1. pol. 2012. god. dostavio odgovore na pitanja (u formi intervjua) vezana uz navedenu suradnju, koji su sažeto izneseni u ovome odlomku.

21 Pedišić, A. (2005): Osvrt na razvoj restauriranja pokretnog umjetničkog naslijeđa, *Godišnjak za zaštitu spomenika kulture Hrvatske*, Ministarstvo kulture Uprava za zaštitu kulturne baštine, 43.

restauratorski zavod (HRZ). Unatoč promjenama nazivlja ustanova i političkim promjenama, suradnja se ne prekida.

Na različite načine i u različitom opsegu u današnjem HRZ-u čuva se dokumentacija o konzerviranju i/ili restauriranju 313 predmeta, te o preventivnoj zaštiti 107 umjetnina, tijekom polustoljetne suradnje navedenih ustanova s Dijecezanskim muzejem. Dakle, do danas je intervenirano na ukupno 420 predmeta, što čini otprilike 15 % inventara Dijecezanskog muzeja, premda ta evidencija nažalost nije potpuna. Slojevite promjene unutar restauratorskih ustanova razlog su diskontinuiteta u vođenju dokumentacije i načinu praćenja restauratorskih radova u Dijecezanskom muzeju.

Početakom 70-ih god. znatniji broj umjetnina konzervira se i restaurira za prigodnu izložbu u povodu Međunarodnoga mariološkog kongresa.²² Nakon te izložbe restauriranje nekoliko umjetnina godišnje postaje uvriježena praksa suradnje.

Nadalje, suradnja se pojačava krajem 1982. god. na poticaj tadašnjeg ravnatelja Dijecezanskog muzeja dr. Antuna Ivandije, koji nastoji riješiti problem lošega stanja stotinjak skulptura, tada neprimjereno smještenih u sjevernoj kuli Nadbiskupskoga dvora na Kaptolu.

U to su vrijeme počele pripreme za izložbu „Riznica za grebačke katedrale“²³, što je potaknulo pregled dislociranog fundusa muzeja. Dr. Ivandija otpočinje skupljanje sredstava za adaptaciju dijela tavana Nadbiskupskoga dvora, kako bi se dugoročnije riješio problem i uredio depo za smještaj umjetnina. Adaptacija je obuhvatila radove kojima se nastojao bolje izolirati dio tavana i poboljšati mikroklimatski uvjeti u njemu. Za razliku od prostorija u sjevernoj kuli, tavan je bio suh, a tom adaptacijom i dodatno zaštićen od promakanja, te toplinski izoliran, dok su za smještaj umjetnina ugrađene improvizirane police ili odjeljci između rogova krova i greda, pogodni za smještaj umjetnina. Međutim, ostao je neriješen problem povećane opasnosti od požara, jer je izolacija bila izvedena mineralnom vunom, zaštita od vlage plastičnim folijama, a organizacija prostora drvenim pločama. Zbog sigurnosnih razloga elektroinstalacija je bila svedena samo na opću rasvjetu u „S“ izvedbi. U prostoru nije bilo utičnica, a gašenjem rasvjete pri izlasku prekidao se cijeli strujni krug. Takvo je stanje u tim prostorijama ostalo sve do danas (sl. 4).

Dolaskom dr. Stjepana Kožula na mjesto tajnika Dijecezanskog muzeja 1987. god. radovi na fundusu dobivaju novi zamah – prisjeća se prof. Braun. Dr. Kožul, da bi upotpunio inventarizaciju fundusa, piše u to vrijeme *Dodatak Glavnom inventaru Dijecezanskog muzeja*, koji sadržava prijepis brojnih reversa o primopredaji umjetnina i popis predmeta koji su naknadno ušli u posjed muzeja. U to se vrijeme učvršćuje i veza s tadašnjim Zavodom za

22 Izložba *Madona* iz fundusa Dijecezanskog muzeja u Zagrebu, u povodu VI. Međunarodnog mariološkog kongresa, Dijecezanski muzej, Zagreb, 1971.

23 Muzejski prostor, Zagreb, 1983.

5 Takozvana Oranžerija (Staklenik ili Nadbiskupska cvjećarnica) tijekom obnavljanja 2010. god. (foto: Z. Jembrih)
The so-called Orangerie (Greenhouse or Archbishop's Flower shop) during renovation in 2010 (photo: Z. Jembrih)

restauriranje umjetnina – suradnja s Mariom Braunom i dr. Mirjanom Repanić-Braun, radi učinkovitije zaštite skulptura i slika. Sredinom 90-ih godina pozitivni pomak događa se i u inventarizaciji, zaštiti i pohrani vrlo ugroženih tekstilnih predmeta (misnoga ruha) iz fundusa.²⁴

Izbijanjem Domovinskog rata, raketiranjem Banskih dvora 1991. god. i ponavljanim prijetnjama, u kojima se spominjalo i bombardiranje katedrale, umjetnine na tavanu Nadbiskupije postale su izravno ugrožene. Stoga su djelatnici ZZRU-a i RZH-a evakuirali inventar muzeja na nekoliko mjesta u Zagrebu. Na tim su lokacijama umjetnine ostale smještene tijekom ratnih opasnosti. Nažalost, nakon određenog se vremena uspostavilo da su mikroklimatski uvjeti u nekima od tih prostora bili vrlo nepovoljni, što je dovelo do opsežnih i nepovratnih oštećenja na tako pohranjenim polikromiranim drvenim skulpturama.

Tek nakon više od deset godina poslije prestanka ratnih opasnosti Hrvatski restauratorski zavod organizirao je konzerviranje tih stradalih umjetnina. U toj su akciji podlijepljeni i učvršćeni preostali slojevi polikromije na 128 skulptura. Tako konzervirane skulpture prebačene su zatim u novopronađeni prostor za smještaj, u tzv. Nadbiskupsku cvjećarnicu, Oranžeriju ili Staklenik²⁵, koja je tada, pod stručnim nadzorom HRZ-a, prilagođena potrebama pohrane umjetnina.

²⁴ Ramić Purgar M., Kušan Špalj D. (2004): Inventarizacija i zaštita zbirke misnog ruha iz Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 2*, Zagreb, 91-97.

²⁵ Paviljon za uzgoj cvijeća koji je u dvorištu s istočne strane Nadbiskupske palače sagradio Herman Bollé.

No, nedugo zatim Uprava Zagrebačke nadbiskupije odlučuje temeljito renovirati tu zgradu (čija buduća namjena još nije poznata, a radovi do danas nisu završeni) (sl. 5). U svrhu pohrane umjetnina dodjeljuju se ponovno novi prostori: u suterenu Palmotičeve ul. br. 3²⁶ i u podrumu Nadbiskupskoga dvora, gdje se i danas nalaze.

Ostale skulpture, na kojima do sada nisu izvedeni nikakvi radovi, još su uvijek u depou na tavanu Nadbiskupske palače, u već spomenutim neodgovarajućim uvjetima.

OSVRT NA VELIKE IZLOŽBE SAKRALNE TEMATIKE NA KOJIMA SU SE IZLAGALE UMJETNINE DIJECEZANSKOG MUZEJA

Prigodne velike izložbe sakralne tematike²⁷, koje su se 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća nizale u Zagrebu, svakako su vrijedne i pohvalne, no to s konzervatorsko-restauratorskoga

²⁶ Prema podacima koje nam je ustupila s. Lina Plukavec u prosincu 2012. god., taj prostor saniran je u siječnju 2007. god., a iz Staklenika su prenesene metalne police za smještaj umjetnina, te uređaji za kontroliranje mikroklimatskih uvjeta.

²⁷ Macan, V. nav. dj.: 21: Važnije izložbe na kojima su izlagane umjetnine iz fundusa Dijecezanskog muzeja u Zagrebu:

Izložba Madona iz fundusa Dijecezanskog muzeja u Zagrebu, u povodu VI. Međunarodnog mariološkog kongresa, Dijecezanski muzej, Zagreb, 1971.

Riznica zagrebačke katedrale, Muzejski prostor, Zagreb, 1983.

Sto godina Strossmayerove galerije 1884. – 1984. Muzejski prostor, Zagreb, 1984.

Pisana riječ u Hrvatskoj, Muzejski prostor, Zagreb, 1985. – 1986.

Ususret Metropolitanskoj galeriji, Muzejski prostor, Zagreb, 1989.

Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244. – 1786., MUO, Zagreb, 1989.

Tisuću godina hrvatske skulpture, MGC, Zagreb, 1991.

Sveti trag – devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094. – 1994., Muzej Mimara, Zagreb, 1994.

Croati – cristianesimo, cultura, arte, Musejo Vaticani, Vatikan, 1999.

Historicizam u Hrvatskoj, MUO, Zagreb, 2000.

Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb, 2006.

stajališta nipošto nije pogodovalo stanju odabranih i izloženih umjetnina.

Čak i u tijeku ratnih opasnosti i neposredno nakon njih u Zagrebu se nastavlja s praksom organiziranja velikih izložbi, započetom 80-ih godina. U to doba Hrvatsku prvi put pohodi sv. otac Ivan Pavao II. Izložba Sveti trag, otvorena 1994. god. u Muzeju Mimara, svjedočanstvo je tadašnjega poleta u obnovi sakralne baštine, duhovne i materijalne.²⁸ Mnoge umjetnine iz Dijecezanskog muzeja izlagane su tom prigodom.

Međutim, odabrane umjetnine nisu zbog toga prošle sretnije. Neke od njih (izdvojene mahom po kriterijima povjesničara umjetnosti kao iznimno značajni i kvalitetni primjeri naše baštine), prigodno su obnovljene ili, kako navod kaže, „osvježene”. Mikroklimatski uvjeti u izložbenim prostorijama tijekom takvih velikih izložbi pokazali su se vrlo često neprimjereni, osobito za drvene polikromirane predmete. Osjetljivi slojevi oslika, pozlate i osnove često nisu izdržali mikroklimatske promjene uvjetovane preseljenjima i zatim višemjesečnim izlaganjima u prostorijama bez regulirane relativne vlažnosti u zraku, uz neodgovarajuću osvjetljenost i uz povećanu mogućnost dodatnih mehaničkih oštećenja.

Nakon izlaganja takve su umjetnine djelomično podjeljivane, a potom pohranjivane „daleko od očiju”, uz većinsku šutnju stručne javnosti.²⁹

Neke pak umjetnine (slike i skulpture) već desetljećima služe kao ukras u prostorijama Nadbiskupskoga dvora, kaptolskih kurija i odmarališta, također u problematičnim uvjetima³⁰.

Neke, opet, nisu nikomu zanimljive pa nastavljaju desetljećima beznadno ležati na tavanu Nadbiskupskoga dvora na Kaptolu, kamo su odložene, nakon spomenute adaptacije 1982. god., čekajući dolazak drukčijih vremena.

SITUACIJA U DIJECEZANSKOM MUZEJU OD KRAJA DEVEDESETIH GODINA PROŠLOGA STOLJEĆA DO DANAS

Direktorom Dijecezanskog muzeja imenovan je 1999. god. mons. dr. sc. Juraj Kolarić, koji i danas obavlja tu dužnost. Iste godine postaje i predstojnikom novoosnovanog Ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije³¹. Ri-

28 Kožul, S., nav. dj.: 219: (...) mnoge su umjetnine bile obnovljene ili osvježene za velebnu izložbu Sveti trag u muzeju Mimara u Zagrebu.

29 Neki od rijetkih kritičkih osvrti na tu temu objavljeni su u časopisu „Vijenac”, br. 25, godište II, 1994. god. pod naslovom „Vragu na tragu” autorice Željke Čorak, te u br. 26, godište III, 1995. god. pod naslovom „Ljudski grijesi Svetog traga” autora Željke Laszla.

30 Prema podacima koje nam je ustupila s. Lina Plukavec u prosincu 2012. god., određeni broj umjetnina je tijekom 2007. god. smješten u zgradi novoizgrađene Nuncijature na Ksaveru, a kasnije i po prostorima Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Vlaškoj ulici br. 38.

31 Prema podacima koje nam je ustupila s. Lina Plukavec u prosincu 2012. god., zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić osnovao je 6. prosinca 1999. Povjerenstvo za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije s mons. Josipom Mrzljakom na čelu. Članovi Povjerenstva bili su mons. Vladimir Stanković, mons. dr. Juraj Kolarić, dr. Stjepan Razum, s. Lina Plukavec, dr. Ivan Mirnik, ing. Matija Salaj, mr. Branka Šulc, dr. Đurđica Cvitanović, Ferdinand Meder, prof., Miljenko Domijan, prof., dr. Tomislav Premerl, Vinko Ivić, prof., ing. Branko Siladin, dr. Vladimir Marković i ing. Vjenceslav Lončarić. Glavna svrha Povjerenstva bila je pronalaženje prostora za smještaj Dijecezanskog muzeja s pripadajućim zbirakama, zatim Riznice zagrebačke katedrale, Metropolitanske knjižnice i Spomen-zbirke bl. Alojzija Stepinca.

zničarka Riznice Zagrebačke katedrale i tajnica Ureda za crkvena dobra sestra Lina Slavica Plukavec, dugogodišnja je i svestrana pomoćnica i poznavateljica stanja umjetnina. U razdoblju od 2006. do početka 2009. god. dužnost tajnice Ureda za crkvena dobra obavlja mr. Valerija Macan. Nakon odlaska mr. Macan, 2009. god. to mjesto preuzima Tomica Plukavec, prof., međutim, samo na pola radnoga vremena, što prepolovljuje bilo koje mogućnosti.

U međuvremenu u posjed (sada već dulje vrijeme za javnost zatvorenog) Dijecezanskog muzeja pristižu različite pojedinačne i skupne donacije, te cijele zbirke, što dodatno obogaćuje fundus, ali i opterećuje problematiku te ustanove.³²

U posljednjih se nekoliko godina intenzivira suradnja s Upravom za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH i s nadležnim Gradskim zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu, te s Institutom za povijest umjetnosti, radi osnovnog evidentiranja umjetnina Dijecezanskog muzeja i prikupljanja dokumentacije za uvođenje fundusa u Registar preventivno zaštićenih kulturnih dobara.

Nužno je ustvrditi da u golemom poslu i skrbi oko Dijecezanskog muzeja desetljećima kronično nedostaje radne snage, stručnog osoblja, financijske potpore i trajnih kvalitetnih rješenja.

U novije se vrijeme u crkvenim krugovima aktualizira pitanje osnivanja župnih muzeja.³³ Jesu li sakralni umjetnički predmeti – duhovna i materijalna vrijednost i obilježje lokalne sredine iz koje su iznikli – potrebni u centrima tzv. visoke kulture, ili mogu i dalje dostojno živjeti u svojim izvornim sredinama? Imaju li, uostalom, više prilike za stručnu skrb u većim urbanim centrima? To su neka od pitanja kojima bi se stručnjaci uskoro trebali ozbiljnije pozabaviti.

Papinsko povjerenstvo za crkvena kulturna dobra u Okružnici „Potreba i hitnost inventarizacije i katalogizacije crkvenih kulturnih dobara” od 8. prosinca 1999. ističe potrebu za očuvanjem crkvenih kulturnih dobara, ovaj put *koliko je moguće na mjestima njihova podrijetla i unutar izvornog smještaja, (...) pri čemu valja voditi računa o potrebi da se, koliko je moguće, sačuva izvorna veza između dobara, mjesta podrijetla i zajednice vjernika.*³⁴

Čitajući tekst te okružnice, kao da se vraćamo na početak, u doba osnivanja Dijecezanskog muzeja, samo u nekom izvrnutom smislu. Dakako da je ideja hvalevrijedna, ali ključni čimbenik, prisutnost i djelovanje

32 Macan, V., nav. dj.: 20:

„sastavni dio fundusa danas čine Zbirka mons. Đure Kokše, Malinova zbirka, Zbirka Milutina Juranića, Ostavština dr. Zdenke Sertić, Ostavština - dar Podhorsky, Ostavština kardinala Franje Kuharića i druge manje zbirke”.

33 Bilinčić, R. N. (2006): Župni muzej – mjesto svjedočanstva života crkvene zajednice, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 4*, Zagreb, 11-13; Kolarić, J. (2006): Riječ urednika, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 3*, Zagreb, 190-91.

34 Papinsko povjerenstvo za crkvena kulturna dobra: Okružnica „Potreba i hitnost inventarizacije i katalogizacije crkvenih kulturnih dobara”, Vatikan, 8. prosinca 1999., *Crkvena kulturna dobra, Analecta 1*, Zagreb, 51-83.

konzervatora-restauratora (kao jednog od najbitnijih pokretača u zaštiti baštine) u svim tim događanjima sustavno izostaje!³⁵

Začuđuje (ili zapravo ne začuđuje?) u cijelome tom razdoblju pomanjkanje stvarnog sustavnog djelovanja u koje bi trebao biti uključen interdisciplinarni tim stručnjaka.

Stručno, sustavno i plansko konzervatorsko-restauratorsko praćenje umjetnine u njezinu životu, bilo u muzejskoj ustanovi, bilo *in situ* ili prilikom premještanja, pri izlaganju u javnosti, tijekom pohrane u čuvaonici, u njezinu materijalnom i u njezinu duhovnom kontekstu – u njezinoj cjelokupnosti – presudno je za ustanovu tolike važnosti i s takvim bogatim i raznovrsnim fundusom kao što je zagrebački Dijecezanski muzej.

Nadbiskupski duhovni stol Nadbiskupije zagrebačke objavljuje 2006. god. natječaj za urbanističko-arhitektonski projekt uređenja Kaptola³⁶, s Izmjenama i dopunama³⁷, u kojima se izričito navodi: *Program natječaja morao bi uključiti i optimalni smještaj triju kapitalnih objekata kulturne baštine Zagrebačke nadbiskupije: Riznicu zagrebačke katedrale, Dijecezanski muzej s pripadajućim zbirka i Metropolitanom galerijom mons. Đure Kokše, te Nadbiskupski i Arhiv Prvostolnog kaptola zagrebačkog.*³⁸

Za to vrijeme u fundusu Dijecezanskog muzeja ponovno se događaju znatnije promjene. Naime, osnivanjem novih biskupija, koje se odvajaju od matične Zagrebačke nadbiskupije (Varaždinska i Požeška, 1997., Bjelovarska 2009. god.), pokreće se pitanje povrata umjetnina, koje su kao vlasništvo župa s njihovih područja, dotada bile pohranjene u Dijecezanskom muzeju u Zagrebu.³⁹ Povrat požeških umjetnina već je obavljen⁴⁰, a varaždinske i bjelovarske još čekaju na pronalaženje odgovarajućih prostora. No, bez stručne skrbi i ti bi pothvati mogli rezultirati daljnjom devastacijom umjetnina.

Svako premještanje za umjetnine znači svojevrsni šok, a napose za drvene polikromirane skulpture u lošem stanju, kakve su one pohranjene u depou na tavanu Nadbiskupske palače. Na većini njih bi bez prethodnoga stručnog konzervatorsko-restauratorskog tretmana svako pomicanje, premještanje i prijevoz prouzročili velika i nepovratna

6 Sestra Lina Plukavec i studenti ORKU-a pri posjetu Riznici zagrebačke katedrale početkom 2006. god. (foto: Z. Jembrih)

Sister Lina Plukavec and students from the department of conservation and restoration of the works of art while visiting the Treasury of the Zagreb Cathedral at the beginning of 2006 (photo: Z. Jembrih)

dodatna oštećenja, posebno u slojevima polikromije, pozlate i osnove.

SURADNJA ODSJEKA ZA RESTAURIRANJE I KONZERVIRANJE UMJETNINA S DIJECEZANSKIM MUZEJOM U ZAGREBU

Od 2007. god. studenti i diplomanti Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina u sklopu nastave iz restauratorskih predmeta i restauratorske prakse istražili su, konzervirali i/ili restaurirali dvadeset pet drvenih polikromiranih skulptura te desetak štafelajnih slika iz fundusa Dijecezanskog muzeja, koje su bile pohranjene u depou na tavanu Nadbiskupske palače.⁴¹

Kao mnoge dobre suradnje i ova je počela spontano i gotovo slučajno, početkom 2006. god., pri posjetu grupe studenata Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina zagrebačkoj katedrali i njezinoj riznici. Ljubavnost i komunikativnost sestre Line Slavice Plukavec, rizničarke

35 Zakon o muzejima, NN, 142/98, 65/09.

36 Natječaj za urbanističko-arhitektonsko uređenje Kaptola (dokumenti), *Crkvena kulturna dobra, Analecta 4*, Zagreb, 186-199.

37 Dok se očekuju rezultati, te objavljuju novi i poništavaju prethodni natječaji, lome se koplja, a i pera (srećom, još je nešto od obrambenih zidina Kaptola preživjelo do današnjih dana).

Dr. Ratko Vučetić, voditelj Odbora Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske za baštinu i prostor, komentirajući u tjedniku Nacional (Nacional br. 667, 2008-08-25) neprihvatljive aspekte natječaja, među ostalim, izjavljuje: „Ne smije se dogoditi da se Kaptol pretvori u Disneyland.“

38 Kolarić, J. (2006): Očitovanje o programu za provedbu urbanističko-arhitektonskog natječaja za uređenje Kaptola, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 4*, Zagreb, 188.

39 Macan, V., nav. dj.:18.

40 Dijecezanski muzej Požeške biskupije osnovan je 1999. god.

41 Voditeljica Programa zaštite pokretnih kulturnih dobara Ministarstva kulture RH na skulpturama iz fundusa Dijecezanskog muzeja od 2007. god. je doc. mr. Zvezdana Jembrih, a voditeljica Programa zaštite pokretnih kulturnih dobara Ministarstva kulture RH na slikama iz fundusa Dijecezanskog muzeja, od 2009. god., je doc. mr. Tamara Ukrainčik.

7 Raspelo, inv. br. DM 840, podrijetlom iz župne crkve sv. Martina u Varaždinskim Toplicama, zatečeno stanje, 2006. god. (foto: D. Šuvar)

Crucifix, inv.no. DM 840, originally from the parish church of St. Martin in Varaždinske health spa, condition at the time, 2006 (photo: D.Šuvar)

zagrebačke katedrale, bila je povod duljeg i dubljeg razgovora (sl. 6).

Tom je prigodom odnekuda donijela jedno crvotočno i bezruko raspelo. Unatoč drastičnim oštećenjima, skulptura je pokazivala visoku umjetničku i izvedbenu kvalitetu. Na dinamično oblikovanom ostatku perizome nazirali su se tragovi bolusa i pozlate, a u udubljenjima lica ostaci inkarnata. Iz bezbrojnih rupica u drvu osipao se crvotočni prah⁴² (sl. 7).

Uskoro, 30. svibnja 2006. Odsjek za restauriranje i konzerviranje umjetnina inicirao je formalnu suradnju pismom namjere Zagrebačkoj nadbiskupiji, a suradnja je počela Ugovorom između Ureda za kulturna dobra i

42 Tijekom istraživanja, koja su uslijedila, pokazalo se da je spomenuto Raspelo podrijetlom iz Varaždinskih Toplica, te ga K. Dočkal opisuje u svom članku: Dočkal, K. (1940): Naš Dijecezanski muzej, *Katolički list*, br. 32, Zagreb, 360:

„Od starijih stvari dobio je Diec. muzej iz Var. Toplica jedno staro crvotočno Raspelo, koje je već odavno bilo odbačeno pa se naalžilo na stubama u crkveni zvonik. Raspelo je vrlo liepa rezbarska radnja iz c.1600. (? op. a) Arhidakon Toma Kovačević spominje 17. 1. 1695. izričito da su u župnoj crkvi topličkoj osim križeva na oltarima bila još 2 Raspela: jedno na zidu kraj velikog oltara na strani Evanđelja, a drugo pod svodom.“

Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu potpisanim 11. rujna 2006.⁴³ Nedugo potom uslijedili su i učinci.

Dr. Juraj Kolarić, predstojnik Ureda za kulturna dobra Nadbiskupije zagrebačke i aktualni direktor Dijecezanskog muzeja uputio je dopise i mjerodavnom Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu. Akademija likovnih umjetnosti prijavila je 2007. god. Ministarstvu kulture RH Program zaštite pokretnih kulturnih dobara za istražne i konzervatorsko-restauratorske radove na drvenim polikromiranim skulpturama iz fundusa Dijecezanskog muzeja. Sljedeće, 2008. god. Ministarstvo kulture RH odobrilo je po prijavljenom programu prva financijska sredstva te su uz odobrenje nadležnoga konzervatorskog odjela započeli radovi.

Osnovni kriterij pri odabiru skulptura iz fundusa bio je i jest stupanj njihove ugroženosti.

Prvih trinaest odabranih skulptura, među kojima i spomenuto Raspelo, uskoro je pripremljeno za prijevoz, organizirana je dezinfekcija gama-zračenjem na Institutu „Ruđer Bošković“, skulpture su potom dopremljene na Odsjek za restauriranje i konzerviranje umjetnina. Na njima su slijedom nastavnoga plana i programa počeli istražni i konzervatorsko-restauratorski radovi u sklopu nastave iz restauratorskih predmeta i diplomskih radova pod mentorstvom doc. mr. Zvezdane Jembrih i doc. mr. Andreja Aranickog.

Uvidjevši hitnu potrebu za preventivnom zaštitom na umjetninama pohranjenima u depou na tavanu Nadbiskupske palače, u lipnju 2010. god. u okviru nastave organizirana je i restauratorska praksa *in situ*, koja je uz djelomičnu novčanu potporu Zagrebačke nadbiskupije nastavljena 2011. i 2012. god.

Druga skupina od osam skulptura, na Odsjek je stigla 2009. god., a treća skupina od pet skulptura dopremljena je 2012. god., uz odobrena sredstva Ministarstva kulture RH, nakon prijavljenih i odobrenih novih programa zaštite na pokretnim kulturnim dobrima za navedene skulpture.

U idućoj, 2013. god. očekuje se odobrenje sredstava za sljedeću skupinu skulptura, koja je prijavljena za Program zaštite pokretnih kulturnih dobara Ministarstvu kulture RH, a planira se i nastavak preventivne zaštite *in situ*.

Radovi se dakle od 2007. god. izvode u kontinuitetu. Sukladno tomu, svakih nekoliko mjeseci vraćaju se skulpture na kojima su završeni radovi, popraćene opsežnom pisanom, grafičkom i fotografskom dokumentacijom. Uvezani primjerci radova obvezno prate povratak skulptura koje su

43 Tim je ugovorom predviđena i šira suradnja, kako glasi u čl. 5: *Stjecanjem uvjeta stalnog smještaja umjetnina Dijecezanskog muzeja, Akademija će zainteresiranim studentima Katoličkog Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, Katoličkog sveučilišta, Ureda za kulturna dobra i crkvenih muzejskih ustanova u dogovoru sa stručnim službama nadležnih ustanova omogućiti praćenje obnove i stjecanje potrebnih informacija u svrhu trajne zaštite i čuvanja umjetnina Dijecezanskog muzeja i drugih crkvenih muzejskih ustanova.*

8 Raspeło, inv. br. DM 932, zatečeno stanje (foto: S. Ambrinac)
Crucifix, inv.no. DM 932, condition at the time (photo: S. Ambrinac)

9 Raspeło inv. br. DM 932, spoj lijevog ramena i ruke, tijekom radova 2008. god. (foto: S. Ambrinac)
Crucifix inv.no. DM 932, joint of the left shoulder and arm, during the works in 2008 (photo: S. Ambrinac)

bile predmeti diplomskih radova diplomanata. Te se umjetnine, zasada, vraćaju u depoe u podrumu Nadbiskupske palače i u Palmotićevoj ul. 3, u povoljnije uvjete pohrane no što su na tavanu Nadbiskupske palače.

Do današnjega je dana u fundus Dijecezanskog muzeja vraćeno dvadeset pet istraženih, konzerviranih i/ili restauriranih, te cjelovito dokumentiranih skulptura. Svi su radovi izvedeni uz konzultacije s Povjerenstvom za praćenje radova iz nadležnog konzervatorskog odjela – Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu i njegov nadzor.

PREGLED TIJEKA I REZULTATA ISTRAŽNIH I KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKIH RADOVA NA ODABRANIM SKULPTURAMA

Svijest o kompleksnosti ove problematike i o djelomično ograničenim mogućnostima ustanove, usmjerene poglavito prema edukaciji studenata, dovela je do odluke o djelovanju na dva načina:

- preventivnom zaštitom *in situ* svih zatečenih skulptura na tavanu Nadbiskupske palače tijekom studentske prakse
- istražnim i konzervatorskim ili konzervatorsko-restauratorskim radovima prema Programima zaštite pokretnih kulturnih dobara upućenih Ministarstvu kulture RH, a u sklopu programa nastave na Odsjeku.

U nastavku teksta sažeto se prikazuju tijek i rezultati istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova na odabranih pet skulptura.⁴⁴

Odabrane su, kao i ostale skulpture iz fundusa, uključene u program radova, prije svega zbog ugroženosti njihova stanja.

Valja, međutim, naglasiti da su na svakoj od tih pet skulptura tijekom radova otkriveni specifični problemi koji su poslužili kao odličan primjer za edukaciju studenata.

.....
44 Cjelovite pisane, grafičke i fotografske dokumentacije o svakoj od prikazanih skulptura, na kojima su dovršeni konzervatorsko-restauratorski radovi, nalaze se u arhivu Odsjeka za konzerviranje i restauriranje umjetnina, te u arhivu Dijecezanskog muzeja.

10 Rapelo, inv. br. DM 932, titulus s natpisom INRI, zatečeno stanje (foto: S. Ambrinac)
Crucifix inv.no. DM 932, titulus with INRI inscription, condition at the time (photo: S. Ambrinac)

11 Raspeo inv. br. DM 932, titulus s natpisom INRI, nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: S. Ambrinac)
Crucifix inv.no. DM 932, titulus with INRI inscription, after conservation-restoration works (photo: S. Ambrinac)

RASPELO

Opći podaci

naziv predmeta: Raspeo
autor: nepoznat
datacija: najvjerojatnije 18. st.
tehnika: polikromirana i pozlaćena drvena skulptura
dimenzije: 139 x 53 cm, visina skulpture Krista (korpusa): 57 cm
izvorni smještaj/podrijetlo: župna crkva sv. Marije Okičke, Novo Selo Okičko
inventarski broj: DM 932

voditeljica radova: doc. mr. Zvezdana Jembrih
studenti: Sandro Ambrinac, Ana Semijalac
početak radova: ožujak 2008. god.
završetak radova: veljača 2009. god.

Opis i ikonografska analiza

Skulptura prikazuje mrtvoga Krista razapeta na križu, anatomski vješto oblikovana tijela, vitkih i izduženih udova, bokova ogrnutih perizomom vezanom u čvor na desnom boku. Licem, prsima, rukama, nogama i iz rane na desnom rebu teku crvene kapi krvi. Glava mu je okrunjena izrezbarenom trnovom krunom i nagnuta prema desnom ramenu.

12 Raspelo inv. br. DM 932, prijedlog rekonstrukcije slova s natpisa *INRI* (foto: S. Ambrinac)

Crucifix inv.no. DM 932, a proposal for reconstruction of letters in the *INRI* inscription (photo: S. Ambrinac)

Korpus je pričvršćen na drveni križ, pri vrhu kojeg se nalazi titulus s natpisom *INRI*, ispisanim grubim crnim slovima.

Raspela sličnih dimenzija često još nalazimo na zidovima sakristija, a služila su i kao prenosiva, u procesijama (sl. 8).

Opis zatečenog stanja

Nosilac je u relativno dobrom stanju, međutim, spojevi ruku i torza vrlo su nestabilni i pokazuju veće pukotine zakitane neodgovarajućim kitom (sl. 9).

Tijekom vizualnoga pregleda uočeno je da su ruke izrađene iz druge vrste drveta, u kasnijem razdoblju, najvjerojatnije zbog trošnosti ili gubitka izvornih ruku. Nosilac titulusa s natpisom *INRI* trusan je i nedostaje mu lijevi donji dio (sl. 10). Nedostaje i manji prednji dio krune.

Osnova je kredno-tutkalna, dobro je očuvana, osim na mjestima mehaničkih oštećenja. Na rukama se nalazi drukčija vrsta osnove, krupnije zrnatosti i lošije kvalitete, koja djelomično nedostaje na vanjskim stranama šaka, na objema podlakticama i nadlakticama.

Oslík je vrlo prljav i zatamnjen, te cijelom površinom prožet sitnim mrežastim krakelirama. Na rukama se, međutim, ispod debeloga sloja prljavštine uočava druga vrsta oslika, slabije kvalitete izvedbe, svjetlije boje inkarnata, s grublje oslikanim, tamnijim i krupnijim kapima krvi. Vidljivo je da su kruna, kosa, brada i slova *INRI* grubo preslikani crnom uljanom bojom. Na kruni je, na mjestima oštećenja crnog preslika, vidljiv tamnozeleni izvorni oslik.

Pozlata na crvenom bolusu nalazi se na perizomi, slabo je očuvana, a mjesta oštećenja preslikana su tamno crvenom uljanom bojom. Srebro se u ostacima nazire ispod sivoga preslika na titulusu.

Konzervatorske postavke i program radova

Vidljivo je da su na Kristovu tijelu u naknadnoj intervenciji nadomještene ruke, koje su kvalitetom rezbarije i oslika slabije od izvorne forme i polikromacije. Tada su vjerojatno crnom uljanom bojom preslikani brada, kosa, kruna, titulus i slova *INRI*, a tamno crvenom mjesta oštećenja na pozlati

13 Raspelo, inv. br. DM 932, Kristova stopala u tijeku radova (foto: S. Ambrinac)

Crucifix inv.no. DM 932, the feet of Christ during the works (photo: S. Ambrinac)

perizome. Sondiranjem i probama čišćenja i probama uklanjanja navedenih preslika ustanovljeno je stanje izvornog oslika i pozlate. Rekonstrukcija natpisa *INRI* provedena je nakon uklanjanja neodgovarajućega naknadnog natpisa, ispod kojeg su bili ostaci izvornih slova, a uz konzultacije sa stručnjakom za pismo (sl. 12). Odlučeno je da se ruke zadrže, a spoj s torzom zakita odgovarajućim kitom.

Opis konzervatorsko-restauratorskih radova

Prije pakiranja i prijevoza skulptura je preventivno podljepljena *in situ*, a zatim otpremljena na dezinfekciju gama zračenjem. Nakon dopreme u radionicu, pregledana je i fotografirana. Korpus je demontiran s križa. Podljepljivanje je obavljeno Primalom AC33 pomiješanim s destiliranom vodom u omjeru 1:6, uz uporabu toplinske špahtle. Nakon površinskog čišćenja izvedene su mehaničke sonde, na osnovi kojih je određena stratigrafija slojeva i definirani su daljnji postupci. Nakon kemijskih proba čišćenja određen je najbolji način uklanjanja prljavštine s polikromiranih dijelova (prirodni enzimi, White spirit), a s mjesta oštećenja na kojima je bio vidljiv nosilac prljavština je uklonjena amonijačnom vodom (u omjeru 1:3). Trusni nosilac titulusa konsolidiran je 5 %-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu. Uklanjanje crnoga uljnog preslika s kose, brade, krune i slova *INRI* izvedeno je kombinacijom kemijskog (etanolom) i mehaničkog načina (pažljivim dočišćavanjem skalpelom). Tamno crveni uljni preslik s perizome uklonjen je Lavacolom, uz uporabu White spirita.

Neodgovarajući kit s mjesta spoja ramena i torza uklonjen je mehaničkim putem. Nadoknade kredno-tutkalnoga

14 Raspelo, inv. br. DM 932, detalj, glava Krista tijekom radova (foto: S. Ambrinac)

Crucifix inv.no. DM 932, the head of Christ during the works (photo: S. Ambrinac)

sloja izvedene su Planatol kitom, a te su površine nakon obrade izolirane 5%-tnom otopinom šelaka u špiritnom gorivu. Minimalni retuš oslika na inkarnatu, bradi, kosi, kruni, križu i slovima INRI izveden je akvarel bojama Windsor & Newton, a djelomični retuš pozlate na perizomi zlatnim akvarelom Schminke. Rekonstrukcija slova INRI, koja je uslijedila nakon konzultacija⁴⁵, izvedena je akvarelom Schminke., a retuš titulusa srebrnim akvarelom Schminke (sl. 11, 13, 14). Zaštitno lakiranje izvedeno je 5%-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu, osim na području inkarnata, brade, kose i krune, gdje je upotrijebljena 3%-tna otopina Damara u terpentinu. Korpus je montiran na križ mjedenim vijcima.

Zaključak

Tijekom radova studenti su na primjeru ove skulpture imali priliku naučiti donositi odluke o prezentiranju različitih povijesnih slojeva kao cjeline.

Nakon dovršenih radova tijelo Krista iz 18. st. i ruke iz kasnijega razdoblja, unatoč drukčijem i manje kvalitetnom oblikovanju i osliku, tvorili su prihvatljivu pa i skladnu cjelinu (sl. 15).

15 Rapelo. inv. br. DM 932, završni izgled (foto: S. Ambrinac)

Crucifix inv.no. DM 932, final appearance (photo: S. Ambrinac)

.....
45 Konzultiran je izv. prof. Siniša Reberski, nastavnik kolegija Pismo na ALU u Zagrebu.

SV. MARKO EVANĐELIST I SV. LUKA EVANĐELIST

Opći podaci

naziv predmeta: *Sv. Marko Evanđelist i Sv. Luka Evanđelist*

autor: nepoznat

datacija: sredina 18. st.

tehnika: polikromirane, pozlaćene i posrebrene drvene skulpture

dimenzije: sv. Marko: 57 x 29 x 19 cm; sv. Luka: 57 x 19 x 21,5 cm

izvorni smještaj/podrijetlo: župna crkva Presvetog Srca Isusova i sv. Ladislava u Malom Ravenu
inventarski broj: sv. Marko: DM 778; sv. Luka: DM 779
voditeljica radova: doc. mr. Zvezdana Jembrih
mentor diplomskog rada Sandra Ambrinac: doc. mr. Andrej Aranicki

studenti: Sandro Ambrinac (sv. Marko), Branko Salopek, Ivana Prodan (sv. Luka)

trajanje radova (sv. Luka): početak 2009. god.
- listopad 2009. god.

trajanje radova (sv. Marko): početak 2010. god.
- listopad 2010. god.

Opis i ikonografska analiza

Skulptura inv. br. DM 778 (sv. Marko): prikazuje sveca duge brade odjevena u haljinu koja mu dopire do stopala i plašt, prebačen preko desnoga ramena. Stoji bosonog, u blagom kontrapostu, na ovalnome plitkom postamentu. Pogled mu je usmjeren ulijevo. Položaj ruku zbog oštećenja nije moguće točno odrediti. Uz desni bok stoji mu lav – atribut sv. Marka Evanđelista. Stražnja strana skulpture grubo je obrađena i nije polikromirana. Na njoj je velikim crnim slovima upisan inventarski broj, dva puta. Na postamentu su vidljivi rukom kovani čavao i jedna rupa koja upućuje na mjesto učvršćenja.

Skulptura inv. br. DM 779 (sv. Luka) prikazuje muški lik kratke brade, odjeven u dugu haljinu i plašt. Stoji bosonog na plitkom ovalnom postamentu. Desna mu je ruka svinuta u laktu i pružena naprijed u prostor, a lijeva mu nedostaje. Pogled je usmjeren na desnu stranu. Uz svečev lijevi bok, u prostor nad postamentom pruža se prednji dio tijela vola podvijenih nogu, kojemu nedostaju rogovi. Stražnja je strana skulpture grubo obrađena i nije polikromirana. Na njoj je velikim crnim slovima dvaput ispisan inventarski broj.

Opis zatečenoga stanja**Skulptura inv. br. DM 778 – Sv. Marko Evanđelist**

Nosilac je u lošem stanju. Nedostaju bitni dijelovi skulpture: obje šake i dijelovi podlaktica te polovica desne noge lava. Drvo je trusno, napose na mjestima velikih oštećenja.

16 *Sv. Marko Evanđelist*, inv. br. DM 778, zatečeno stanje i izgled nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: S. Ambrinac)

St. Mark the Evangelist, inv.no. DM 778, condition at the time and appearance after conservation and restoration works (photo: S. Ambrinac)

Vidljiva su mjesta djelovanja crvotočine, posebice gusta na stražnjoj strani skulpture.

Osnova je kredno-tutkalna, nanescena u finome tankom sloju. U lošem je stanju i osipa se uz mjesta većih oštećenja nosioca.

Oslik se sastoji od dvaju kronoloških slojeva, kako je utvrđeno već i vizualnim opažanjem, a potvrđeno sondiranjem i analizama stratigrafije.

Pozlata na crvenom bolusu nazire se u području plašta, ispod gruboga sloja sivoga uljnog preslika.

Srebro s crvenom lazurou vidljivo je ispod gruboga sivozelenog preslika na mjestima oštećenja na haljini.

Skulptura inv. br. DM 779 – Sv. Luka Evanđelist

Nosilac je u lošem stanju. Nedostaje lijeva ruka od ramena, te tri prsta na lijevome stopalu. Postoji i nekoliko većih mehaničkih oštećenja uz rubove skulpture.

Osnova je kredno-tutkalna, nanescena u finome tankom sloju. U lošem je stanju i osipa se uz mjesta oštećenja nosioca.

Oslik se, kao i na prethodnoj skulpturi, sastoji od dvaju kronoloških slojeva, kako je uočeno već i vizualnim pregledom, a poslije potvrđeno sondiranjem i analizama stratigrafije.

Pozlata je vidljiva u zoni plašta, ispod debeloga uljnog preslika.

Srebro se nalazi na haljini, također ispod gruboga sloja preslika.

Redni broj	Predmet	Uvjeti	Opis i način uvrštenja	Broj izvornika	Broj kopija	Broj izvornika	Broj kopija
192	Statua sv. Ivana i sv. Luke	1	Statua sv. Ivana i sv. Luke, koja su poslani u muzej, potječu iz 1748. Kanonik naime, Josip Pogledić veli, da je prigodom renovacije crkve za revnog župnika Petra Brletića uklonjena stara crno mramorizirana propovjedaonica, a nabavljena nova: Cathedra quoque nova sat elegantis operis sculptorii et pictorii. A tome opisu dobro pristaju poslana 4 evanđelista, kojih sigurno nije bilo na staroj propovjedaonici.	1	1	1	1

17 Stranica 192 u Glavnom inventaru Dijecezanskog muzeja (foto: A. Božičević)

Page 192 in the General Inventory of the Diocesan Museum (photo: A. Božičević)

18 Istraživanje *in situ*, sondiranje na propovjedaonici u župnoj crkvi u Malom Ravnu (foto: Z. Jembrih)

Research *in situ*, probing on the pulpit in the parish church in Mali Raven (photo: Z. Jembrih)

19 Pronalaženje jedne od skulptura evanđelista na glavnom oltaru u kapeli u Gornjem Tkalcu (foto: Z. Jembrih)

Finding one of the evangelist sculptures on the main altar in the chapel in Gornji Tkalac (photo: Z. Jembrih)

Arhivska i istraživanja *in situ*

Tijekom istraživanja u sklopu diplomskoga rada student Sandro Ambrinac proučio je u Glavnom inventaru Dijecezanskog muzeja pod navedenim inventarskim brojčevima, opis skulptura četiriju evanđelista, koje su, uz još nekoliko umjetnina darovane Dijecezanskom muzeju iz župne crkve sv. Ladislava u Malom Ravnu. Zapis kaže da su one bile izvorno smještene na propovjedaonici župne crkve.⁴⁶ Tragom toga zapisa potražio je preostale dvije skulpture, međutim, njih nije bilo u depou. U Dočkalovu zapisu otkrivena je naknadna bilješka za skulpture sv. Ivana i sv. Luke – da su 27. prosinca 1989. god. posuđene kapeli u Tkalcu, župa Mali Raven, dok je isti zapis u rubrici sv. Luke prekriven, uz naknadnu bilješku da se skulptura od 2006. god. nalazi na tavanu (sl. 17). Nejasnoća zapisa i nepostojanje dviju skulptura, koje bi mogle pomoći pri nastavku istraživanja i konzervatorsko-restauratorskih radova, usmjerile su

⁴⁶ Dočkal, K. (1940): Naš Dijecezanski muzej, *Katolički list*, br. 26, Zagreb, 289: četiri evanđelista, što su poslani u muzej, potječu iz 1748. Kanonik naime, Josip Pogledić veli, da je prigodom renovacije crkve za revnog župnika Petra Brletića uklonjena stara crno mramorizirana propovjedaonica, a nabavljena nova: Cathedra quoque nova sat elegantis operis sculptorii et pictorii. A tome opisu dobro pristaju poslana 4 evanđelista, kojih sigurno nije bilo na staroj propovjedaonici.

20 Sv. Marko Evanđelist, inv. br. DM 778, faze čišćenja i uklanjanja preslika (foto: S. Ambrinac)

St. Mark the Evangelist, inv.no. DM 778, cleaning phases and removal of the overpainting (photo: S. Ambrinac)

istraživanje prema župnoj crkvi u Malom Ravenu⁴⁷ i njenoj filijali, kapeli sv. Marije u Gornjem Tkalcu⁴⁸.

U župnoj crkvi Presvetog Srca Isusova i sv. Ladislava u Malom Ravenu⁴⁹, na zatečnoj propovjedaonici, koja je očito u nekoj kasnijoj fazi bila preuređena i preslikana, izvedeno je sondiranje kako bi se dokazala povezanost sa skulpturama evanđelista (sl. 18). Time je potvrđena istovjetnost ranijih slojeva na propovjedaonici s onima na skulpturi sv. Marka, te izvorni smještaj četiriju evanđelista.

Istraživanje je nastavljeno u filijalnoj kapeli sv. Marije u Gornjem Tkalcu, u kojoj su se u vrijeme provođenja ovog istraživanja izvodili opsežni građevinski radovi. Prema župnikovoj priči, kapela je bila pokradena 80-ih godina, kada je s glavnoga oltara nestalo nekoliko vrijednih ranobaroknih kipova. Tada je Nadbiskupija zagrebačka, na zamolbu župljana, posudila navedenoj kapeli dva od četiriju evanđelista, a upravo o tome svjedoči bilješka u Glavnom inventaru. Pri tom istraživanju *in situ* uočene su dvije skulpture u nišama glavnog oltara, koje su identificirane kao sv. Ivan i sv. Matej (sl. 19).

21 Sv. Marko Evanđelist, inv. br. DM 778, sonda na plaštu (foto: S. Ambrinac)

St. Mark the Evangelist, inv.no. DM 778, probe on the robe (photo: S. Ambrinac)

Putovanje ovih dviju skulptura zbog spleta neobičnih okolnosti zadobilo je dakle povratnu putanju – premda tek djelomično: Gornji Tkalec je od njihova izvornog domicila udaljen 8 km.

Pronađene skulpture, obje u vrlo lošem stanju, tom su prilikom detaljno pregledane i dokumentirane. To je zapravo sve što se u tome trenutku moglo učiniti.

Konzervatorske postavke i program radova

Obje su skulpture evidentno preslikane grubim uljnim preslikom, koji ih je estetski degradirao, pa je stoga odlučeno da će se u potpunosti ukloniti. Rekonstruirat će se samo manji nedostaci u nosiocu. Međutim, zahvaljujući istraživanju *in situ* i dokumentiranju pronađenih skulptura

47 Mali Raven je staro naselje na putu za Križevce, četrdesetak kilometara udaljeno od Zagreba.

48 Gornji Tkalec je selo 8 km udaljeno od Malog Ravena. Uz nekadašnji (danas devastiran) dvor, koji je pripadao isusovcima, a potom križevačkoj biskupiji, stoji kapela sv. Marije s drvenim tornjićem nad pročeljem, u kojoj se nalazi vrijedan ranobarokni inventar – glavni i dva bočna oltara, iz 2. pol.17. st.

49 Uz svesrdnu pomoć župnika vlč. Zlatka Lepčića.

22 Sv. Marko Evanđelist, inv. br. DM 778, sondiranje i čišćenje u području lica (foto: S. Ambrinac)
 St. Mark the Evangelist, inv.no. DM 778, probing and cleaning the face area (photo: S. Ambrinac)

23 Sv. Marko Evanđelist, inv. br. DM 778, u tijeku nadoknada u sloju pozlate (foto: S. Ambrinac)
 St. Mark the Evangelist, inv.no. DM 778, replacement in the gilding layer underway (photo: S. Ambrinac)

na kojima su izvorne forme stopala sačuvane u cijelosti sa sigurnošću se mogu rekonstruirati tri prsta lijevoga stopala na skulpturi sv. Luke. S obzirom na dobru očuvanost izvornoga sloja pozlate i srebra s lazurnom, odlučeno je da se izvede cjeloviti konzervatorsko-restauratorski postupak (sl. 16).

Opis konzervatorsko-restauratorskih radova

Obje su skulpture jednako tretirane, jer se problematika nije bitno razlikovala. Prije pakiranja i prijevoza skulpture

su preventivno podlijepljene *in situ*, a zatim otpremljene na dezinfekciju gama-zračenjem. Nakon dopreme u radionicu, pregledane su i fotografirane. Podlijepljivanje je obavljeno Primalom AC33 pomiješanim s destiliranom vodom u omjeru 1:6, uz uporabu toplinske špahtle. Nakon površinskog čišćenja izvedene su mehaničke sonde, na osnovi kojih su određena stratigrafija slojeva i definirani daljnji postupci (sl. 21). Nakon kemijskih proba čišćenja ustanovljen je najbolji način uklanjanja preslika s pozlate i posrebrjenja – Lavacolom, uz dočišćavanje acetonom i

24 Sv. Luka Evanđelist, inv. br. DM 779, rekonstrukcija prstiju na lijevom stopalu (foto: I. Prodan)

St. Luke the Evangelist, inv. no. DM 779, reconstruction of toes on the left foot (photo: I. Prodan)

25 Sv. Luka Evanđelist, inv. br. DM 779, i sv. Marko Evanđelist, inv. br. DM 778, nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: I. Prodan)

St. Luke the Evangelist, inv. no. DM 779, and *St. Mark the Evangelist*, inv. no. DM 778, after conservation and restoration works (photo: I. Prodan)

White spiritom. S haljine sv. Marka, gdje postoji crvena lazura na srebru, preslik je uklonjen amonijakom (sl. 20). Sondiranjem na području inkarnata, brada i kose ustanovljena je slaba očuvanost izvornika, a drugi kronološki sloj pokazao se ipak estetski prihvatljivim, te stoga nije uklonjen (sl. 22). S mjesta oštećenja na kojima je bio vidljiv nosilac, kao i sa stražnje strane, prljavština je uklonjena amonijačnom vodom (u omjeru 1 : 3). Trusni je nosilac konsolidiran 3-7 %-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu.

Tri prsta lijeve noge sv. Luke izrezbarena su u lipinu drvu (sl. 24). Dublja oštećenja nosioca zapunjena su Grilith kitom odgovarajuće nijanse.

Nadoknade osnove izvedene su 7%-tnom kredno-tutkalnom otopinom, odnosno Planatol kitom. Te su površine, nakon obradbe, izolirane 5%-tnom otopinom šelaka u špiritnom gorivu (sl. 23).

Minimalni retuš inkarnata, brada i kose izveden je akvarelnim bojama Windsor & Newton. Veći nedostaci u pozlati i posrebranju izvedeni su zlatnim, odnosno srebrnim listićima, dok su nadoknade na manjim oštećenjima izvedene u retušu zlatnim i srebrnim akvarelom Schminke.

Zaštitno je lakiranje izvedeno 5%-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu, osim na području inkarnata, brada i kose, gdje se uporabljena 3%-tna otopina Damara u terpentinu.

Zaključak

Studenti su se na primjeru ovih skulptura susreli s kompleksnošću odlučivanja o konzervatorsko-restauratorskim postupcima na osnovi više bitnih čimbenika, među kojima su arhivska i istraživanja *in situ*. Ona, kao što se pokazalo, mogu rezultirati presudnim spoznajama o umjetnini, te utjecati na odluke o provedbi konzervatorsko-restauratorskih postupaka.

Budući da su na kipovima obaju evanđelista izvedeni cjeloviti konzervatorsko-restauratorski radovi, ostaje otvoreno pitanje ostalih dviju skulptura. Njih je potrebno što prije zaštititi i obaviti na njima konzervatorsko-restauratorske radove kako bi se spriječilo daljnje propadanje. Ove četiri skulpture čine ikonografsku i estetsku cjelinu, koju bi svakako valjalo nanovo uspostaviti.

Vratiti sve četiri skulpture u Dijecezanski muzej? Vratiti ih u njihov prvotni kontekst, na izvorno mjesto na propovjedaonicu u župnu crkvu u Malom Ravenu? Što učiniti s glavnim oltarom u kapeli u Gornjem Tkalcu i s nikad istraženom krađom njegovih vrijednih skulptura iz 17. st.? Sv. Ivan i Sv. Matej zacijelo nisu sigurni na tom oltaru.

Pitanja koja tim putem studenti uče postavljati, premda za sada ostaju otvorena, također su dio konzervatorsko-restauratorske struke i usmjeruju je prema širini i interdisciplinarnosti (sl. 25).

26 *Pietà*, inv. br. DM 295, zatečeno stanje (foto: S. Obrst)
Pietà, inv.no. DM 295, condition at the time (photo: S. Obrst)

27 Župna crkva u Vrhovcu (foto: P. Dinjaški)
 Parish church in Vrhovec (photo: P. Dinjaški)

PIETÀ

Opći podaci

naziv predmeta: *Pietà*
 autor: nepoznat
 datacija: nepoznata
 tehnika: polikromirana, pozlaćena i posrebrena
 drvena skulptura
 dimenzije: 64 x 27 x 16 cm
 izvorni smještaj/podrijetlo: župna crkva sv. Kuzme
 i Damjana u Vrhovcu
 inventarski broj: DM 295
 voditeljica radova i mentorica diplomskog rada:
 doc. mr. Zvezdana Jembrih
 studentica: Sabina Obrst
 početak radova: početak 2008. god.
 završetak radova: početak 2009. god.

Opis i ikonografska analiza

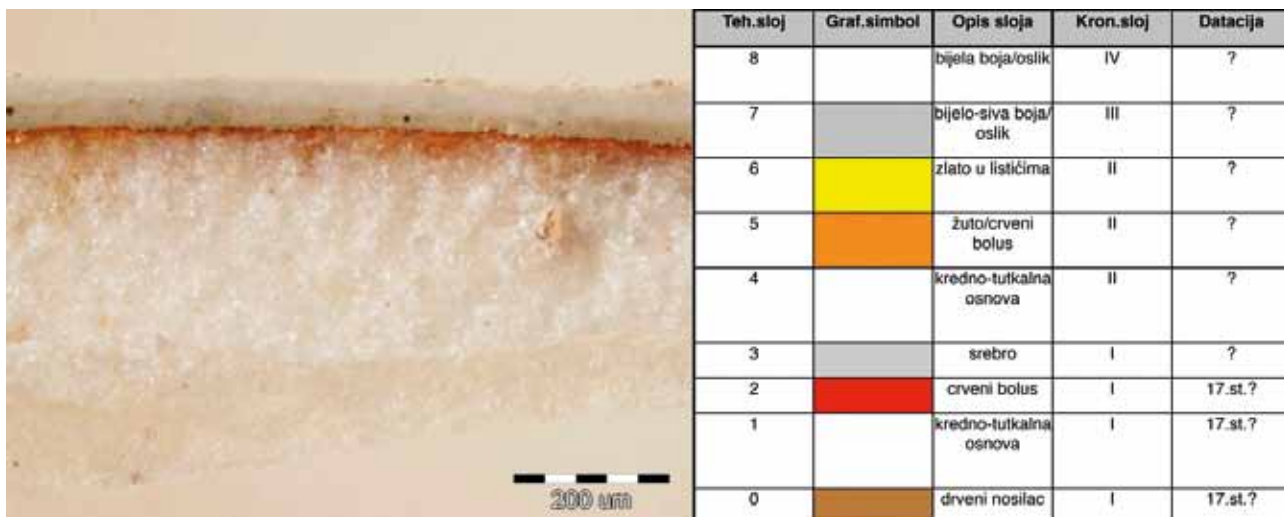
Sjedeća Bogorodica drži u krilu mrtvo Kristovo tijelo. Odjevena je u dugu sivkastozelenu haljinu, a preko glave i ramena prebačen joj je svijetlo sivi plašt. Glava joj je usmjerena blago udesno. Mrtvom Kristu, koji je prikazan nerazmjerno manji u odnosu prema Bogorodici, desna ruka pada niz desni Marijin bok, dok mu

28 Terensko istraživanje u župnoj crkvi u Vrhovcu 5. mj. 2008. god.
 (foto: P. Dinjaški)
 Field research in the parish church in Vrhovec 5 mon. 2008
 (photo: P. Dinjaški)

drugu ona pridržava svojom ljevicom. Na lijevoj strani Bogorodičinih prsa nalazi se rupa u koju je bio zaboden bodež⁵⁰ (sl. 26).

.....
 50 Taj se bodež spominje u Glavnom inventaru, sv. 2, pod inv. br. 295, pri opisu predmeta: *Majka Božja sjedi u modroj haljini s bijelim plaštem preko glave i preko leđa. Na koljenima drži mrtvog Isusa. Isus ima velika prsa, veliku glavu, prevelike ruke bez razmjera. Majka Božja imade u srcu bodež sa zlatnom drškom (...)*. Međutim, pri preuzimanju skulpture 2008. god. on nije pronađen.

29 Mikrouzorak i tablica stratigrafskih slojeva s područja Marijina vela (foto: D. Mudronja)

Microsamples and tables of stratigraphic layers from the area of Mary's well (photo: D. Mudronja)

Opis zatečenoga stanja

Nosilac je u dobrome stanju, osim većega mehaničkog oštećenja na desnome Bogorodičinu koljenu i manjeg na njezinoj desnoj cipeli. Vidljiva su mjesta djelovanja crvotočine, napose na stražnjoj strani skulpture. Osnova je kredno-tufkalna, nanesena u debljemu sloju i dobro prianja uz nosilac.

Oslik se sastoji od više kronoloških slojeva, kako je utvrđeno već i vizualnim pregledom, a poslije potvrđeno i sondiranjem i stratigrafskim analizama. Zadnji kronološki sloj, grubi preslik, potamnjeni i prekriven debelim slojem prljavštine, estetski degradira skulpturu. Pozlata na crvenom bolusu nazire se ispod preslika u području haljine.

Arhivska i istraživanja *in situ*

Jedine podatke koji svjedoče o skulpturi *Pietà* u sklopu istraživanja za diplomski rad, studentica Sabina Obrst, pronašla je u Glavnom inventaru dr. Dočkala te u kratkom opisu iz Katoličkog lista.⁵¹ Nakon savjetovanja s dr. Doris Baričević, koja je ustupila arhivske fotografije unutrašnjosti župne crkve u Vrhovcu, te s dr. Vlastom Zajec iz Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu, a u suradnji s Tatjanom Horvatić iz nadležnog Konzervatorskog odjela u Karlovcu istraživanje je nastavljeno *in situ*. Pretpostavlja se da je, na mjestu sadašnjega bočnog oltara Žalosne Gospe iz 19. st., postojao stariji (zasigurno i vredniji) oltar, na kojemu se nalazila *Pietà*, no u vrijeme kada je ona bila poklonjena

30 Sonda na Marijinoj haljini – iznimno dobro očuvana pozlata 2. kronološkoga sloja (foto: S. Obrst)

Probe on Mary's dress - exceptionally well preserved gilding of the 2nd chronological layer (photo: S. Obrst)

51 Dočkal, K. (1940): Naš Dijecezanski muzej, *Katolički list*, br. 42, Zagreb, 502: župna crkva u Vrhovcu poslala je Dijec. muzeju više dobrih stvari. To su slika sv. Marije Magdalene nepoznatog majstora iz prve polovine 18. stoljeća, drvena skulptura Majke Božje s Isusom na rukama iz prve polovine 17. stoljeća, jedan drveni kip Isusov za Božji grob i Žalosna Majka Božja pučke provenijencije, te jedan fragmentarni kameni kip, koji predstavlja poprsje trpećega Isusa (...).

Dijecezanskom muzeju, tom oltaru, sigurno, više nije bilo traga (sl. 27, 28). Preostala je samo rustikalna i naoko neugledna Gospa s mrtvim Kristom u naručju, koja više nije bila potrebna vrhovačkoj crkvi.

31 Srebro iz 1. kronološkoga sloja otkriveno na Marijinu velu (foto: S. Obrst)
Silver from the 1st chronological layer identified on Mary's veil (photo: S. Obrst)

32 Tijek uklanjanja preslika (foto: S. Obrst)
Phases of reprint removal (photo: S. Obrst)

Prirodnoznanstvena istraživanja

Sondiranjem, a potom i analizom mikropresjeka utvrđeno je postojanje četiriju kronoloških slojeva.

Izvorno, Marijina haljina, cipele i Kristova perizoma bile su pozlačene poliranim zlatom u listićima na crvenom bolusu, dok se na Marijinu velu nalazilo srebro u listićima na crvenom bolusu, postavljeno u tanke horizontalne pruge (koje su možda sugerirale tkanje Marijina vela⁵²) – što je nakon uklanjanja 3. i 4. kronološkoga sloja ostalo vidljivo samo na stražnjoj strani, na rubnim dijelovima uz nosilac, gdje nije ni postojao 2. kronološki sloj (sl. 29, 31).

Drugi je kronološki sloj donekle slijedio izvorni izgled skulpture, međutim, Marijin je veo u tome sloju bio pozlaćen, jednako kao i njezina haljina, te Kristova perizoma. Pozlata na dvoslojnom, žutom, a zatim crvenom bolusu izvedena je nakon nanošenja nove kredno-tutkalne osnove, koja je prekrila izvorni, 1. kronološki sloj. Inkarnat 2. kronološkoga sloja pokazao se kvalitetnim i bolje očuvanim od izvornog.

.....
52 Veo koji je dr. Dočkala u opisu ove skulpture u Glavnom inventaru asociirao na tursko doba (*jer odijelo glave pokazuje turski upliv*) zaista je pomalo neuobičajena oblika, čak može podsjetiti na bizantski maforion. Opsežnija povijesno-umjetnička i ikono-grafska istraživanja mogla bi pomoći pri preciznijoj dataciji i pri utvrđivanju podrijetla ove skulpture.

Treći i četvrti kronološki slojevi negirali su pozlatu i preslikali Marijinu haljinu sivo-plavim tonovima, veo i Kristovu perizomu bijelom bojom, a inkarnate svijetlo sivozelenkastim tonom, pri tom grubo i bez osjećaja za formu ocrtavši Marijine i Kristove crte lica, te kapi krvi. Posljednji vidljivi kronološki sloj bio je zatamnjen i prljav pa je cijela skulptura djelovala sivo, „beživotno” i neugledno.

Konzervatorske postavke i program radova

Nakon navedenih istražnih postupaka odlučeno je da se izvedu cjeloviti konzervatorsko-restauratorski radovi.

Slaba očuvanost izvornoga, 1. kronološkoga sloja, ne dopušta uklanjanje svih prethodnih slojeva. Uklanjanjem 3. i 4. kronološkoga sloja skulptura se „oslobađa” degradirajućih preslika, te se prezentira kvalitetna i izrazito dobro očuvana pozlata, kao i kvalitetni oslik inkarnata 2. kronološkoga sloja (sl. 30).

Opis konzervatorsko-restauratorskih radova

Prije pakiranja i prijevoza skulptura je preventivno podljepljena *in situ*, a zatim otpremljena na dezinfekciju gama-zračenjem. Nakon dopreme u radionicu, pregledana je i fotografirana. Podljepljivanje je obavljeno Primalom

33 Pietà, inv. br. DM 29, završni izgled (foto: S. Obrst)
Pietà inv.no. DM 29, final appearance (photo: S. Obrst)

AC33 pomiješanim s destiliranom vodom u omjerima 1 : 4 i 1 : 6, uz uporabu toplinske špahtle po potrebi. Nakon površinskog čišćenja izvedene su mehaničke sonde i uzeti uzorci za analizu mikropresjeka, na osnovi kojih je određena stratigrafija slojeva i definirani su daljnji postupci. Nakon kemijskih proba čišćenja određen je najbolji način uklanjanja obaju preslika s pozlate – Lavacolom, uz dočišćavanje acetonom i White spiritom. Preslici, oba uljna, ali različitih debljina nanosa na različitim dijelovima skulpture, djelomično su se uklanjali iznimno teško (napose na području inkarnata), tako da su se pritom upotrebljavale razne kemijske (Lavacol, amonijačna voda) i mehaničke metode, a bila je potrebna i osobita strpljivost (sl. 32). Sa stražnje strane skulpture prljavština je uklonjena amonijačnom vodom (u omjeru 1 : 3). Djelomično trusni nosilac, na mjestima mehaničkih oštećenja i sa stražnje strane, konsolidiran je 3-7%-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu.

Dublja oštećenja nosioca zapunjena su Grilith kitom odgovarajuće nijanse.

Nadoknade osnovne izvedene su Planatol kitom. Te su površine, nakon obradbe, izolirane 5%-tnom otopinom šelaka u špiritnom gorivu.

Minimalni retuš inkarnata izveden je akvarelnim bojama Windsor & Newton. Veći nedostaci u pozlati izvedeni su zlatnim listićima na dvoslojnome žutom i crvenom bolusu, dok su manja oštećenja retuširana zlatnim akvarelom Schminke.

Zaštitno je lakiranje izvedeno 5 %-tnom otopinom Paraloida B72 u acetonu, osim na području inkarnata, gdje je uporabljena 3%-tna otopina Damara u terpentinu.

Zaključak

Odluka o uklanjanju i/ili zadržavanju određenih kronoloških slojeva jedna je od najbitnijih u konzervatorsko-restauratorskoj struci, pa je stoga ova skulptura poslužila kao dragocjen primjer za edukaciju.

Uklanjanjem dvaju posljednjih, a zadržavanjem drugoga kronološkog sloja, ovoj je skulpturi vraćena njezina estetska vrijednost.

Rezultat ovoga diplomskog rada, „zlatna Pietà”, danas može biti na počasnome mjestu u Dijecezanskom muzeju, samo što to mjesto još ne postoji. Možda bi prije sedamdesetak godina i vrhovački župnik razmislio prije no što bi je poslao u Dijecezanski muzej – da ju je mogao vidjeti u ovom izdanju (sl. 33).

BOGORODICA S DJETETOM

Opći podaci

naziv predmeta: *Bogorodica s djetetom*

autor: nepoznat

datacija: nepoznata

tehnika: polikromirana i pozlačena drvena skulptura

dimenzije: 71 x 20 x 20,5 cm

izvorni smještaj/podrijetlo: nepoznato

inventarski broj: nema

voditeljica radova doc. mr. Zvezdana Jembrih

mentor diplomskog rada: doc. mr. Andrej Aranicki

studentica: Ivana Smoljanić

početak radova: svibanj 2012.

završetak radova: radovi u tijeku

Opis i ikonografska analiza

Skulptura prikazuje Bogorodicu kako doji dijete u naručju. Stoji u blagom kontrapostu, odjevena u dugu haljinu i plašt prebačen preko glave. Na prvi pogled arhaičnog je izgleda i rustikalne izvedbe, cijela prekrivena crnim slojem, drastično oštećena, na nekim mjestima gotovo do neprepoznatljivosti forme. Najvjerojatnije je i nagorjela. Datacija je nepoznata, iako po nekim stilskim obilježjima upućuje na kasnu gotiku (sl. 34).

34 *Bogorodica s djetetom*, zatečeno stanje (foto: I. Smoljanić)
The Blessed Virgin with Child, condition at the time
 (photo: I. Smoljanić)

Opis zatečenoga stanja

Nosilac je u iznimno lošem stanju, s velikim mehaničkim oštećenjima, toliko drastično razoren crvotočinom da se trusi i na najmanji dodir. Nedostaju postament (a možda i mjesec), Bogorodičina stopala, gornji dijelovi glava, obje bočne i djelomično stražnja strana skulpture, veći dio Bogorodičine lijeve ruke, djetetove lijeva ruka i noga, te dio Bogorodičine potkoljenice.

Osnova nije vidljiva. Oslík se vizualnim opažanjem ne može definirati, jer je prekriven debelim crnim slojem (sl. 35, 36).

Arhivska i istraživanja *in situ*

Budući da uz skulpturu ne postoji nikakav inventarni broj, niti bilo kakvi pisani tragovi u Glavnom inventaru, istraživanja u sklopu diplomskog rada studentice Ivane Smoljanić, koja su u tijeku, usmjerena su prema pronalazanju drugih mogućih arhivskih podataka i prema konzultiranju s relevantnim stručnjacima.

Prirodnoznanstvena istraživanja

Drugi dio istraživanja usmjeren je prema analizi materijala. U laboratoriju Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina provedena je rentgenska fluorescentna analiza (XRF) pigmentata⁵³, kojom je ustanovljeno da je intenzivna svijetlo crvena boja ispod crnoga sloja na Bogorodičinoj haljini pigment minij, a da je stariji – vjerojatno izvorni kronološki sloj, vidljiv u tragovima, zapravo cinober (sl. 38, 39).

Na inkarnatu je pronađen samo jedan sloj oslika, nanesen vjerojatno izravno na nosilac, a na području usana, obraza i brade XRF analizom utvrđen je cinober. Također, nakon što je na području Bogorodičina plašta sondiranjem pronađeno zlato u tragovima ispod plavoga preslika, ono je potvrđeno i XRF-om. Istraživanja su u tijeku.

35 *Bogorodica s djetetom*, zatečeno stanje, detalj (foto: I. Smoljanić)
The Blessed Virgin with Child, current condition, detail (photo: I. Smoljanić)

Konzervatorske postavke i program radova

Drastična oštećenost ove skulpture dopušta, zasada, samo konzervatorski pristup. Rezultati istraživanja, koja su u tijeku, omogućit će donošenje odluka o daljnjim postupcima, usmjerivati buduće radove, te dovesti do rješenja o načinu prezentacije skulpture.

Opis konzervatorsko-restauratorskih radova

Prije pakiranja i prijevoza izvedeno je podljepljivanje najugroženijih dijelova. Dezinfekcija gama-zračenjem obavljena je na Institutu „Ruđer Bošković“ u Zagrebu. Nakon detaljnoga pregleda i fotografiranja odmah se, zbog drastične ugroženosti nosioca, počelo s njegovim konsolidiranjem. Natapanje i injiciranje provodilo se otopinom Plexisola u White spiritu u omjeru 1 : 3. Zatim je uslijedilo uklanjanje površinske nečistoće te su izvedene mehaničke sonde. Obavljene su kemijske probe uklanjanja crnoga sloja koji je prekrio preostalu površinu skulpture, uključujući i neka mjesta oštećenja (sl. 37). Kako bi se skulptura mogla dalje istraživati i definirati, odlučeno je da se taj sloj ukloni. Probe čišćenja pokazale su da je najučinkovitiji način uklanjanja preslika solvent gelom, uz White spirit i dočišćavanje mehaničkim putem. Potom je izvedena XRF analiza novopronađenih slojeva polikromije i pozlate. Podljepljivanje

53 XRF analizu izveo je dr. sc. Vladan Desnica, izv. prof. na ORKU ALU u Zagrebu.

36 *Bogorodica s djetetom*, zatečeno stanje, detalj (foto: I. Smoljanić)
The Blessed Virgin with Child, current condition, detail
 (photo: I. Smoljanić)

je obavljeno Primalom AC33 pomiješanim s destiliranom vodom u omjeru 1 : 6. Skulptura je dosada konsolidirana te joj je djelomično uklonjen crni sloj. Daljnja istraživanja i radovi su u tijeku (sl. 40).

Zaključak

Istražni i konzervatorski radovi na skulpturi *Bogorodice s djetetom* izvrsna su prilika prije svega za spašavanje, a ujedno i za istraživanje ove, po svim pokazateljima vrlo vrijedne, a do sada neistražene i nevalorizirane skulpture. Ovaj zahtjevan diplomski rad bit će prigoda za suradnju sa stručnjacima s raznih područja znanosti. Interdisciplinarni pristup bit će od presudne važnosti za odluke o daljnjim postupcima i o konačnoj prezentaciji ove skulpture.

RESTAURATORSKA PRAKSA TIJEKOM 2010., 2011. I 2012. GODINE

Restauratorska praksa, kao obvezni dio nastave tijekom 4. semestra studija, počela je u lipnju 2010. god. kao logičan i prijeko potreban nastavak suradnje s Dijecezanskim muzejom. Pri prvom posjetu depou na tavanu Nadbiskupske palače nametnula se nužnost preventivne zaštite u tom prostoru, koji od početka nije bio odgovarajući za pohranu umjetnina. Tijekom vremena uvjeti su se još pogoršali, a gotovo sve zatečene skulpture pokazivale su vrlo loše stanje.

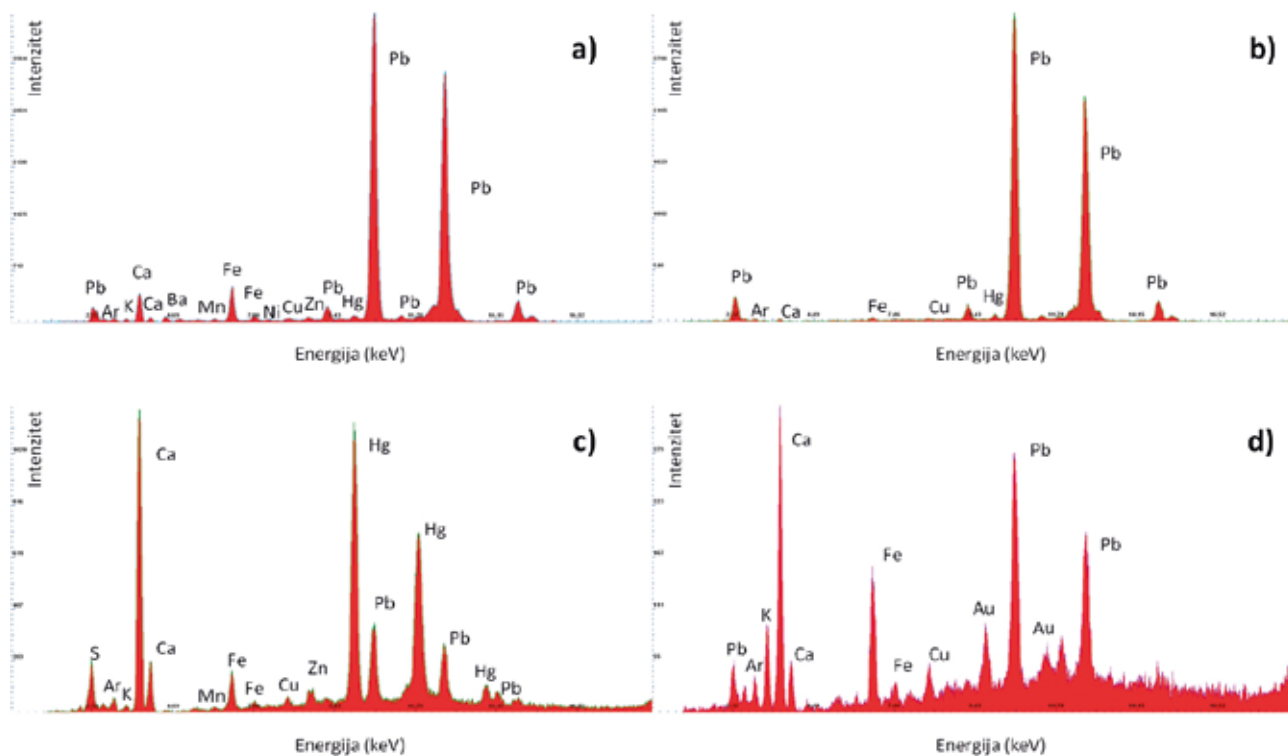
37 Sonda s Bogorodičina plašta, vidljiva pozlata (foto: K. Vučković)
 A probe from the Virgin's mantle, visible gilding (photo: K. Vučković)

38 Detalj Bogorodičine haljine, vidljivi 1. kronološki sloj – cinober i 2. kronološki sloj – minij (foto: I. Smoljanić)

Detail of the Virgin's dress, the first chronological layer visible - vermilion and 2nd chronological layer - red lead (photo: I. Smoljanić)

Restauratorska praksa ostvarena je do sada 2010., 2011. i 2012. god. osmodnevnim radom *in situ*, pri kojem su se studenti (mahom prvi put) susreli s izravnim problematikom i izravnim djelotvornošću jer situacija na tavanu Dijecezanskog muzeja zapravo ne nudi ni alternativu ni odgađanje (sl. 41).

39 Rezultati xrf analize: a) crno područje prije čišćenja – minij, slab signal Hg je vjerojatno iz cinobera koji je preslikan, b) narančasta; prvotno crno područje snimano nakon čišćenja – minij, c) crvena na haljini; originalan sloj – cinober, d) zlatno područje (analizu proveo dr. sc. V. Desnica)

Results of the xrf analysis: a) black area before cleaning - red lead, weak Hg signal is probably from cinnabar, which is overpainted, b) orange; initially black area recorded after cleaning - vermilion, c) the red colour on the dress, the original layer - vermilion, d) golden area (analysis conducted by Vladan Desnica, PhD)

Rad na praksi organiziran je dvojako: u malim grupama i individualno (sl. 42). Studenti u zadanim uvjetima uče organizirati radni prostor i susljedno obavljati zadatke zaštite – koje možemo svesti na „prvu pomoć”. Prepoznaju se i izdvajaju najugroženije skulpture, fotografiraju se, promatraju, opisuju, dokumentiraju, uočavaju se oštećenja, predlaže se slijed postupaka i tehnologija, uči se rukovati umjetninama i pružiti im najnužnije u zatečenim uvjetima. Postupci se zatim usredotočuju na ugrožene slojeve osnove i polikromije, kojima prijete otpadanje i nestanak. Uči se postupak podljepljivanja *in situ*, a učenje i čin spašavanja umjetnine ovdje su neodvojivi. Nakon podljepljivanja slijede fotografiranje i primjerenija pohrana ovisno o zadanim uvjetima u prostoru. Skulpture se uklanjaju s mjesta na kojima su izravno ugrožene (ispod prozora, na mjestima povećane vlažnosti zbog prokišnjavanja...), otprašuju od većih naslaga paučine i ostale prljavštine, ako je to moguće, sortiraju se, pridružuju im se pronađeni odvojeni dijelovi, postavljaju na izolirajuće podloge, skulpture se prekrivaju beskiselinjskim folijama, zamračuju se stakla na tavanskim prozorima...⁵⁴

Ovom prigodom zahvaljujemo Uredu za kulturna dobra Nadbiskupije zagrebačke na razumijevanju za ovaj bitan

dio konzervatorsko-restauratorskog posla, te na novčanoj potpori kojom su popratili našu restauratorsku praksu u 2011. i 2012. god. Nadamo se da ćemo sljedećih godina nastaviti suradnju i povećati učinkovitost spašavanja spomenutih skulptura.

ZAKLJUČAK

Umjesto zaključka, voljele bismo da možemo svojim studentima, sebi te suradnicima jasno i s pouzdanjem odgovoriti na pitanje hoćemo li ikada više vidjeti skulpture na kojima smo mjesecima zajednički radili, kao i na mnoga druga važna pitanja vezana za problematiku Dijecezanskog muzeja u Zagrebu (sl. 43).

Umjesto odgovora, ovom prigodom možemo navesti nekoliko natuknica koje se mogu pretvoriti u smjernice – a to je već bliži put do ostvarenja:

- nastavljamo s istraživačkim i konzervatorsko-restauratorskim radovima, te s restauratorskom praksom *in situ*, nadajući se i dalje potpori Ministarstva kulture RH i Zagrebačke nadbiskupije
- nastavljamo s edukacijom studenata (a i nastavnika) u sklopu nastave, diplomskih radova i restauratorske prakse
- uspostavljamo suradnju sa svim zainteresiranim stručnjacima kako bismo što prije organizirali izložbu umjetnina

⁵⁴ u suradnji i uz konzultacije s Želimimrom Laszлом iz Muzejsko dokumentacijskog centra u Zagrebu

40 Skulptura u tijeku radova (foto: I. Smoljanić)
Sculpture during the works (photo: I. Smoljanić)

iz Dijecezanskog muzeja na kojima smo do sada radili. Koncept izložbe bio bi dvojak: pokazati javnosti nepoznate sakralne umjetnine te educirati posjetioce predstavljajući tijek i rezultate istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova. Tom bismo izložbom nastojali probuditi i senzibilizirati javnost, kao i mjerodavne institucije i odgovorne osobe za ovu kompleksnu temu.

– sljedeći cilj jest izrastanje te izložbe u trajni postav, isprva vjerojatno suženog opsega – koji bi mogao postati jezgra budućega stalnog postava stvarnog Dijecezanskog muzeja

– da bi se omogućilo trajno javno izlaganje i trajna stručna skrb nad tim umjetninama, valjalo bi što prije zajednički pronaći odgovore na goruća pitanja: kada, gdje i kako (ponovno) uspostaviti živi, suvremeni, kompetentni i atraktivni Dijecezanski muzej, kao neizostavno kulturno, umjetničko i turističko odredište grada Zagreba⁵⁵.

No, bez konzervatorsko-restauratorske radionice koja bi trebala biti sastavni dio (*conditio sine qua non*) jednoga

.....
⁵⁵ Bi li Znikina kurija, nakon požara i nakon obnove, koja je upravo u tijeku, mogla ponovno ponijeti časnu ulogu doma za sakralnu baštinu Zagrebačke nadbiskupije? Bi li tavan Nadbiskupske palače jednom mogao biti preuređen u muzejske restauratorske radionice i odgovarajuće čuvaonice? Ima li na pomolu kvalitetnijih rješenja?

41 Studenti tijekom restauratorske prakse na tavanu Nadbiskupske palače (foto: A. Aranicki)
Students during restoration practice in the attic of the Archbishop's Palace (photo: A. Aranicki)

42 Tijek restauratorske prakse na tavanu Nadbiskupske palače (foto: Z. Jembrih)
The course of restoration practices in the attic of the Archbishop's Palace (photo: Z. Jembrih)

takvog muzeja, te bez uključivanja visokoobrazovanih stručnjaka, diplomiranih konzervatora-restauratora, ne može se pristupiti ni planiranju ni ostvarivanju takvog zadatka.

Svjesni smo da je povijest naše sakralne umjetnosti zapravo povijest stalnih gubitaka. Ali, konzervatorsko-restauratorska profesija bavi se upravo sprečavanjem tih gubitaka i očuvanjem preostalog.

Na tom tragu studenti i nastavnici Odsjeka za restauriranje i konzerviranje umjetnina ovom suradnjom imaju dragocjenu priliku za izravn doticaj i utjecaj, učenje i podučavanje – spoj edukacije i rada, za kritičko promišljanje, zaključivanje i odlučivanje te za odgovornu skrb nad životom toga iznimnog dijela naše baštine.

43 Raspelo, inv. br. DM 840, podrijetlom iz župne crkve sv. Martina u Varaždinskim Toplicama, nakon konzervatorsko-restauratorskih radova (foto: I. Palčić)

Crucifix, inv.no. DM 840, originally from the parish church of St. Martin in Varaždin Health Spas, after conservation and restoration works (photo: I. Palčić)

POPIS DIPLOMANATA, STUDENATA I SKULPTURA DIPLOMSKI RADOVI:

- Sabina Obrst, *Pietà*, inv. br. DM 295, porijeklom iz župne crkve sv. Kuzme i Damjana, Vrhovac – dovršeno i vraćeno
- Petra Dinjaški, *Monstranca*, inv. br. DM 719, porijeklom iz župne crkve sv. Antuna pustinjaka, Slavetić – dovršeno i vraćeno
- Elena Perković, *Madona s Isusom u naručju*, inv. br. DM 298, porijeklom iz župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Žakanju – dovršeno i vraćeno
- Sandro Ambrinac, *Sv. Marko evanđelist*, inv. br. DM 778, porijeklom iz župne crkve Presvetog Srca Isusovog i sv. Ladislava u Malom Ravenu – dovršeno i vraćeno
- Ana Semijalac, *Anđeo*, inv. br. „BEZ“, nepoznato porijeklo – dovršeno i vraćeno
- Venio Lebarić, *Anđeo*, inv. br. XII/103 (1992.), porijeklom iz župne crkve sv. Bartola apostola u Bartolovcu – dovršeno i vraćeno

- Mirta Cvetko, *Anđeo*, inv. br. XII/104, porijeklom iz župne crkve sv. Bartola apostola u Bartolovcu – dovršeno i vraćeno
- Gordan Ferković, *Arkandeo Mihovil*, inv. br. DM 160, porijeklo nepoznato – dovršeno i vraćeno
- Ivana Smoljanić, *Bogorodica s djetetom*, bez inventarskog broja i oznake, porijeklo nepoznato – radovi u tijeku
- Ivana Prodan, *Oltarski stup*, inv. br. 781, porijeklom iz župne crkve Presvetog Srca Isusova i sv. Ladislava u Malom Ravenu – radovi u tijeku

NASTAVA

- Ana Semijalac i Sandro Ambrinac, *Raspelo*, inv. br. DM 932, porijeklom iz župne crkve sv. Marije Okičke, Novo Selo Okičko – dovršeno i vraćeno
- Kristijan Smok, *Krist u grobu*, inv. br. DM 320, porijeklom iz župne crkve sv. Kuzme i Damjana u Vrhovcu – dovršeno i vraćeno
- Jasmina Bator, Duje Šuvar, Ines Palčić, *Raspelo*, inv. br. DM 840, porijeklom iz župne crkve sv. Martina u Varaždinskim Toplicama – dovršeno i vraćeno
- Gordan Ferković, Sabina Matišić, *Anđeo*, inv. br. DM 475, porijeklom iz župe Gora pokraj Petrinje – radovi u tijeku
- Jelena Čurić, Stela Cunjak, Kristina Hrgović, Marko Horvat, Mirta Cvetko, Sabina Matišić, *Tri anđela*, inv. br. DM 476, porijeklom iz župe Gora pokraj Petrinje – dovršeno i vraćeno
- Venio Lebarić, *Sv. Ivan Krstitelj*, inv. br. DM BB, porijeklo nepoznato – dovršeno i vraćeno
- Tea Trumbić, Maja Vurušić, *Mali Isus*, inv. br. DM BB, porijeklo nepoznato – dovršeno i vraćeno
- Aleksandra Šafranko, Ivana Smoljanić, *Dva kerubina spojena*, inv. br. 72 a 73 b, porijeklom iz crkve (?) u Maloj Gorici – dovršeno i vraćeno
- Ivan Tibor Gruić, *Krist*, inv. br. DM 2147, porijeklom iz župne crkve sv. Antuna Padovanskog u Krapju – radovi u tijeku
- Branko Salopek, Ivana Prodan, *Sv. Luka evanđelist*, inv. br. DM 779, porijeklom iz župne crkve Presvetog Srca Isusova i sv. Ladislava u Malom Ravenu – dovršeno i vraćeno
- Sabina Matišić, *Anđeo*, inv. br. II/13, porijeklom iz župne crkve sv. Marije pod Okićem, Okić – dovršeno i vraćeno
- Karlo Vučković, *Svetica*, inv. br. DM BB – porijeklom iz župne crkve sv. Antuna Padovanskog u Starom Petrovom Selu – dovršeno i vraćeno
- Ela Kreutz, *Sv. Juraj*, inv. br. BEZ, porijeklo nepoznato – radovi u tijeku
- Ana Horvat, *Vaza s cvijećem*, inv. br. DM 1143, porijeklo nepoznato – radovi u tijeku
- Petra Lulić, *Anđeo*, inv. br. XVI 139, 928, porijeklom iz župne crkve sv. Marije pod Okićem, Novo Selo Okičko – radovi u tijeku

RESTAURATORSKA PRAKSA 2010. GOD.

sudjelovali studenti:

Ivan Tibor Gruić, Ana Horvat, Iva Čustović, Petra Kovačević

RESTAURATORSKA PRAKSA 2011. GOD.

sudjelovali studenti:

Katarina Apolonio, Lara Kreš, Melita Kurtić, Paula Bule,
Petra Lulić, Tila Pavličević, Petar Rogić, Ana Margetić

RESTAURATORSKA PRAKSA 2012. GOD.

Ana Grđan, Lovro Krizman, Mirna Međeral, Luka Novak,
Ivan Vanja Martinović, Kristina Kravaršćan, Kristina
Cvija, Valentina Bakša, Martina Lochert, Ivana Pavleka

NASTAVNICI I SURADNICI

doc. mr. Zvezdana Jembrih,

voditeljica Programa zaštite pokretnih kulturnih dobara
Ministarstva kulture „Skulpture iz fundusa Dijecezanskog muzeja u Zagrebu, 16. – 19. st.”

nastavnica iz predmeta Restauriranje i konzerviranje polikromije na drvenom nosiocu I i II i Restauriranje i konzerviranje II, voditeljica restauratorske prakse, mentorica diplomskih radova;

doc. mr. Andrej Aranicki,

nastavnik iz predmeta Restauriranje i konzerviranje drvene skulpture I i II, Restauriranje i konzerviranje II, Rezbarjenje i pozlaćivanje I i II, mentor diplomskih radova;

nasl. as. Ana Božičević, vanjska suradnica u nastavi i restauratorskoj praksi.

ZAHVALJUJEMO NA SURADNJI:

Zagrebačkoj nadbiskupiji: prečasnom gosp. Ivanu Hrenu, ekonomu Nadbiskupije zagrebačke; mons. prof. dr. sc. Jurju Kolariću, direktoru Dijecezanskog muzeja i Predstojniku ureda za kulturna dobra Zagrebačke nadbiskupije; sestri Lini Slavici Plukavec, rizničarki Riznice Zagrebačke katedrale; dr. Valeriji Macan Lukavečki, tajnici Ureda za crkvena dobra od 2006. do 2009. god.; Tomici Plukavcu, prof. povijesti, voditelju muzeja od 2009. god. Gradskom zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu: Zrinki Mažar, dipl. pov. umj.; Steli Cvetnić Radić, dipl. pov. umj.; Andrijani Tadić, prof. pov. umj. Upravi za zaštitu spomenika kulture, Konzervatorskom odjelu u Zagrebu: mr. sc. Nevenu Bradiću.

Upravi za zaštitu spomenika kulture, Konzervatorskom odjelu u Karlovcu: Tatjani Horvatić, prof. pov. umj.

Hrvatskom restauratorskom zavodu: Mariu Braunu, prof. pov. umj.; Darku Iviću, prof. pov. umj.

dr. sc. Doris Baričević

Institutu za povijest umjetnosti: dr. sc. Diani Vukičević-Samaržija; dr. sc. Vlasti Zajec

Institutu „Ruđer Bošković“, Laboratoriju za radijacijsku kemiju i dozimetriju: dr. sc. Branku Raženu; dr. sc. Branku Vekiću; Milanu Blaževiću

Hedi Šlogar, Gradski ured za kulturu grada Zagreba

Želimiru Laszlu, Muzejsko dokumentacijski centar u Zagrebu

župnicima svih župa u kojima smo provodili terenska istraživanja

LITERATURA

Baričević, D. (2008.): *Barokno kiparstvo i drvnorezbarstvo sjeverozapadne Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb

Bilinčić, R.N. (2006.): *Župni muzej - mjesto svjedočanstva života crkvene zajednice, Crkvena kulturna dobra, Analecta 4*, Zagreb

Croati – Cristianesimo, cultura, arte, Museio Vaticani, Vaticano, 1999.

Cvitanović, Đ., Maleković, V., Petričević, J. (1989.): *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244. – 1786.*, MUO, Zagreb

Desnica, V. (2009.): *Prijenosni uređaj za rentgensku fluorescentnu analizu (XRF) kao jedinstveni instrument za in situ elementnu karakterizaciju objekata kulturne baštine, Godišnjak za zaštitu spomenika kulture Hrvatske*, Ministarstvo kulture Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb

Dobronić. L. (1991.): *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Školska knjiga, Zagreb

Dočkal, K. (1940. – 1944.): *Naš Dijecezanski muzej, preslici serije članaka iz Katoličkog lista*, Zagreb

Dočkal, K. (1942.): *Briga za čuvanje starina u prošlosti i Crkva, Katolički list*, br. 35, Zagreb

grupa autora (2000.): *Leksikon ikonografije, liturgike i simbole zapadnog kršćanstva*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb

Horvat, A., Matejčić, R., Prijatelj, K. (1982.): *Barok u Hrvatskoj*, Sveučilišna naklada

Isusovačka baština u Hrvata (1992. – 1993.), MGC, Zagreb
Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije, Arhiv Hrvatske, Znanstveno-informativna pomagala, sv. 1, Zagreb, 1989.

Katičić, R. i Novak P. S. (1987.): *Dva tisućljeća pisane kulture na tlu Hrvatske*, Nakladni zavod Matice Hrvatske i MGC, Zagreb

Klaić, B. (1983.): *Rječnik stranih riječi*, Nakladni zavod MH, Zagreb

Kolarić, J. (2003.): *Riječ urednika, Crkvena kulturna dobra, Analecta 1*, Zagreb

Kolarić, J. (2006.): *Poziv na osnivanje župskih muzeja, Crkvena kulturna dobra, Analecta 3*, Zagreb

Kožul, S. (1998.): *Dijecezanski muzej u Zagrebu*, Tkalčić 2, Zagreb

Križić Roban, S. (1993.): *Tipologija arhitekture kanoničkih kurija zagrebačkog Kaptola u 17. i 18. stoljeću*, magistarski

- rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, Zagreb
- Macan, V. (2006.): Dijecezanski muzej zagrebačke nadbiskupije, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 4*, Zagreb
- Maleković, V. (2000.): *Historicizam u Hrvatskoj*, MUO, Zagreb
- Maroević, I. (2007.): *U pakao se može i preko Kaptola, O Zagrebu usput i s razlogom*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- Pedišić, A. (2005.): Osvrt na razvoj restauriranja pokretnog umjetničkog nasljeđa, *Godišnjak za zaštitu spomenika kulture Hrvatske*, Ministarstvo kulture Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb
- Prvih pet stoljeća hrvatske umjetnosti*, Galerija Klovičevi dvori, Zagreb, 2006.
- Ramljak Purgar M., Kušan Špalj D. (2004.): Inventarizacija i zaštita zbirke misnog ruha iz Dijecezanskog muzeja Zagrebačke nadbiskupije, *Crkvena kulturna dobra, Analecta 2*, Zagreb
- Reberski I., Horvat-Levaj K. i grupa autora (1997.): *Umjetničke topografije Hrvatske -Ludbreg*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- Reberski, I. i grupa autora (2008.): *Umjetničke topografije Hrvatske – Krapinsko-zagorska županija*, knjiga IV, Školska knjiga, Zagreb
- Riznica zagrebačke katedrale*, Muzejski prostor, Zagreb, 1983.
- Smjernice konzervatorsko-restauratorskog rada*, priredio D. Vokić, K-R centar, Hrvatsko restauratorsko društvo, Udruga gradine i godine, Dubrovnik – Zagreb, 2007.
- Sveti trag – devetsto godina umjetnosti zagrebačke nadbiskupije 1094. –1994.*, Muzej Mimara, Zagreb
- Tisuću godina hrvatske skulpture*, MGC, Zagreb, 1991.
- Vokić, D. (2007): *Preventivno konzerviranje slika, polikromiranog drva i mješovitih zbirki*, K-R centar, Hrvatsko restauratorsko društvo, Udruga gradine i godine, Zagreb
- Vukičević-Samaržija, D. (1993): *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
- Zlamalik, V. (1984): *Sto godina Strossmayerove galerije*, Muzejski prostor, Zagreb
- Zlamalik, V. (1989): *Ususret Metropolitanskoj galeriji*, Muzejski prostor, Zagreb

Summary

DIOCESAN MUSEUM OF THE ZAGREB ARCHDIOCESE IN LIGHT OF THE COOPERATION WITH THE RESTORATION DEPARTMENT OF THE ACADEMY OF FINE ARTS IN ZAGREB

This paper is the result of the long-standing cooperation with the Department for the restoration and conservation of artworks of the Academy of Fine Arts in Zagreb and Office for Cultural Properties of the Zagreb Archdiocese which is responsible for the Diocesan Museum.

It is a fact that the Diocesan Museum in Zagreb as an open institution has not been in existence for quite some time. Its collections contain many valuable sacral works of art that are inaccessible to the public. A large part of the collection consists of wooden polychrome sculptures that once belonged to church inventories from the area of the Zagreb (arch) diocese. Due to various reasons and unfavourable conditions most of them are in a state of endangerment, inadequately stored, insufficiently studied and non-evaluated. The first part of the paper contains an overview of the history of the Diocesan Museum of the Zagreb Archdiocese. Within that overview three separate topics are considered:

- Hitherto cooperation of restoration institutions with the Diocesan Museum

- Review of large exhibitions on sacral themes displaying works of art from the Museum collections

- Situation in the Museum from the end of 1990s to the present

The second part of the paper deals with the cooperation of the Department for the restoration and conservation of artworks of the Academy of Fine Arts in Zagreb with the Office for Cultural Properties of the Zagreb Archdiocese, within the framework of which twenty-five wooden polychrome sculptures and a dozen or so paintings from the collections of the Diocesan Museum have undergone conservation and/or restoration procedures.

After that, the paper describes the course and results on the research and conservation-restoration works on five selected sculptures.

In addition, the intention of the paper is to draw attention to the poor state of most of the works of art from the collection and instigate the seeking of possibilities for the integral expert interdisciplinary and systematic research and assessment of the collection as well as its appropriate presentation and opening up of this "treasure" to our public.